

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

SABINA BRIŠKI

**SVOBODA MEDIJEV V TURČIJI
diplomsko delo**

Ljubljana 2008

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

SABINA BRIŠKI

Mentorica: doc. dr. SANDRA BAŠIĆ HRVATIN

SVOBODA MEDIJEV V TURČIJI
diplomsko delo

Ljubljana 2008

Zahvala

*"As you set out for Ithaka
hope your road is a long one,
full of adventure, full of discovery"*

(K. P. Kavafis: Ithaka)

*Hvala vsem, ki so (bili)
moji sopotniki, in vodniki, na tem delu Poti.*

*Posebej mojim bližnjim, ki so vedno,
z največjim zaupanjem in vero,
iz domače luke mahali v pozdrav.*

*Predvsem pa ... eyvallah benim Türkiye ** .*

* *"Ko se odpraviš na Itako, upaj, da bo pot dolga, polna dogodivščin, polna odkritij"*

** *... hvala moji Turčiji.*

SVOBODA MEDIJEV V TURČIJI

Na svobodo medijev v neki državi, med drugim, pomembno vplivajo njeni zakoni. Člen 301 turškega kazenskega zakonika je difamacijsko žalitveno določilo, ki predpisuje zaporno kazen za zaničevanje turškosti in slovesa državnih institucij. Zato ima obsežen neposreden in posreden vpliv na turške medije. S stališča temeljnih in zavezujočih mednarodnih in turških določil o varstvu temeljne človekove pravice do svobode izražanja in priporočili, ki na njih temeljijo, je analiza pokazala, da je koncept *turškosti* iz 301. člena nejasen in odprt za poljubno interpretacijo ter zato neustrezen za rabo v zakonskem določilu. Člen je lahko uporabljen kot podlaga za zakonsko omejevanje pravice do svobode izražanja legitimnih mnenj o določenih, v turškem uradnem okolju spornih, zadevah. Zaradi tega predstavlja to zakonsko določilo resno grožnjo svobodi izražanja in svobodi medijev. Primer tovrstnega sodnega pregona "delikta mišljenja" in posledic tega pregona na svobodo medijev so sodni postopki zaradi kršitev 301. člena proti novinarju Hrantu Dinku. Ti so poleg zakonskih restrikcij sprožili tudi številna druga represivna dejanja zoper svobodo medijev v Turčiji.

Ključne besede: svoboda izražanja, svoboda medijev, turškost, Turčija, Hrant Dink.

FREEDOM OF THE MEDIA IN TURKEY

Media freedom in a certain country is influenced, among other things, by its state laws. Article 301 of Turkish Penal Code is a criminal defamation provision and insult law which penalizes denigrating Turkishness and the reputation of state institutions by terms of imprisonment. It has an extensive direct and indirect influence on the Turkish media. From the viewpoint of the fundamental and binding international and Turkish provisions on protection of the basic human right to freedom of expression, as well as the proceeding recommendations, the analysis of the Article 301 showed that the term *Turkishness* is vague and open to arbitrary interpretation and therefore unsuitable for use in legal provisions. The article can be used as a legal ground for restricting the right to freedom of expression of legitimate opinions concerning some issues otherwise regarded as controversial from the Turkish official point of view. Hence, the article poses a serious danger for freedom of expression and freedom of media. An example of such legal persecution of "thought crime" and its consequences upon media freedom are legal processes against journalist Hrant Dink for the violation of Article 301. These were a firm ground for numerous other repressive acts against the freedom of the media in Turkey.

Key words: freedom of expression, media freedom, Turkishness, Turkey, Hrant Dink.

KAZALO

SEZNAM KRATIC	6
SEZNAM KRATIC UPORABLJENIH DOKUMENTOV	6
1 UVOD	7
1.1 OPREDELITEV TEME IN HIPOTEZE	7
1.2 METODOLOGIJA	10
2 OZADJE	12
2.1 DEMOKRATIZACIJSKE REFORME ZA PRIBLIŽEVANJE EU	12
2.1.1 Spodbujajoče, a le površne spremembe	12
2.1.2 Statistike kljub reformi še vedno črne	13
2.1.3 Zahteve po hitrih ukrepih	15
2.1.4 Demokracija da, ne pa liberalna	15
2.1.5 Člen 301 kot "lakmusov papir" širšega statusa quo	16
2.2 MEJE SVOBODE MEDIJEV V TURČIJI	18
2.2.1 Delno svobodni turški mediji	19
2.2.2 Iz državnega v ekonomski klientelizem	20
3 ČLEN 301 TURŠKEGA KAZENSKEGA ZAKONIKA	22
3.1 FORMULACIJA ZAKONSKEGA DOLOČILA 301	22
3.1.1 Predhodnik – člen 159	23
3.1.2 Zgodovinski temelji difamacijskih žalitvenih določil	25
3.1.3 Difamacijski žalitveni zakoni v EU	26
3.1.4 Turčija: proti toku	27
3.2 VELJAVNA MEDNARODNA IN TURŠKA DOLOČILA	27
3.2.1 Mednarodna določila	28
3.2.2 Turška ustava	30
3.3 UGLED TURŠKOSTI, REPUBLIKE, DRŽAVNIH INSTITUCIJ IN TELES	32
4 "ŽALITI TURŠKOST": ABSTRAKTNOST KONCEPTA TURŠKOSTI	36
4.1 TURŠKOST V USTAVI	36
4.2 IDEOLOŠKOST TURŠKOSTI	37
4.3 HEGEMONIJA TURŠKOSTI	39
4.4 EMOCIONALNA DIMENZIJA TURŠKOSTI	40
4.5 PRILAGODLJIVOST KONCEPTA TURŠKOSTI	41
5 HRANT DINK: SOJENJA ZA KRŠITEV ČLENA 301	42
5.1 ARMENSKO VPRAŠANJE – PREPOVEDANA TEMA	42
5.2 HRANT DINK	44
5.3 PONAVLJAJOČI SE VZOREC SODNIH OBTOŽB	45
5.3.1 Prvi primer: "zastrupljena kri"	45
5.3.2 Drugi primer: "turška rasa"	46
5.3.3 Analiza	47
5.3.4 Tretji primer: "genocid"	50
5.4 POSLEDICE	54
6 ZAKLJUČEK	57
7 VIRI	60

SEZNAM KRATIC

AI	Amnesty International
BIA	Bağımsız İletişim Ağı (<i>Omrežje za neodvisno komuniciranje</i>)
CPJ	Committee to Protect Journalists (<i>Odbor za zaščito novinarjev</i>)
CTL	Current Trial Library (<i>Datoteka potekajočih sodnih primerov</i>)
EK	Komisija evropskih skupnosti
ESČP	Evropsko sodišče za človekove pravice
EU	Evropska unija
HRW	Human Rights Watch (organizacija za <i>Opazovanje človekovih pravic</i>)
IFEX	International Freedom of Expression Exchange (<i>Mednarodno združenje za svobodo izražanja</i>)
İHD	İnsan Hakları Derneği (<i>Združenje za človekove pravice</i>)
IPI	International Press Institute (<i>Mednarodni tiskovni inštitut</i>)
KHRP	Kurdish Human Rights Project (<i>Projekt za človekove pravice Kurdov</i>)
OVSE	Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi
PBS	Public Broadcasting Service (<i>Javni radiodifuzni servis</i>)
RSF	Reporters Sans Frontiers (<i>Reporterji brez meja</i>)
SSKJ	Slovar slovenskega knjižnega jezika
TESEV	Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfi'nin (<i>Turška fundacija za ekonomska in družbena raziskovanja</i>)
WIPC	Writers In Prison Committee (<i>Odbor za pisatelje v zaporih</i>)
WPFC	World Press Freedom Committee (<i>Svetovni odbor za svobodo tiska</i>)

SEZNAM KRATIC UPORABLJENIH DOKUMENTOV

EKČP	Evropska konvencija o človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah
MPDPP	Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah
SDČP	Splošna deklaracija človekovih pravic
TKZ	Turški kazenski zakonik

1 UVOD

Svoboda izražanja je /.../ eden temeljev demokratične preobrazbe družbe in hkrati eden najvidnejših znakov te preobrazbe. Zatiranje te svobode, enako kot njena zloraba, v tranzicijskih družbah pomeni hkrati enega od temeljnih znakov, da je tranzicija zgolj navidezna in v resnici še zelo daleč.

(Berden 1999: 17)

1.1 OPREDELITEV TEME IN HIPOTEZE

Turčijo, edino sekularistično med državami z več kot 90 % muslimanskega prebivalstva, močno zaznamuje specifičen kulturno-civilizacijski razvoj, kompleksna zgodovinska dediščina velikega osmanskega imperija in relativno kratek republiški staž moderne države, v katerem dominira kult osebnosti njenega ustanovitelja in velikega reformatorja, Mustafe Kemala Atatürka (v nadaljevanju Atatürk). Na različnih nivojih in odvisno od konteksta je včasih (bila) obravnavana kot most, spet drugič kot prepad med Evropo in Azijo¹. Že od svojega nastanka leta 1923, formalno od 1959, štirideset let za tem pa s statusom kandidatke za pridružitvev Evropski uniji (EU) si Turčija prizadeva pridobiti uradno potrdilo elitnih evropskih demokracij, da je tudi sama dovolj zrela za enakopravno obravnavo in sodelovanje v ustvarjanju skupne evropske prihodnosti. Zavedajoč se specifik lastnega položaja in zahodnih pomislekov glede njenega sprejetja v krog "izbranih", Turčija od Evrope pričakuje spoštovanje svobode izražanja – izražanja svoje drugačnosti. Vendar sama nerada zagotavlja isto pravico svojim državljanom.

Člen 301 je določilo turškega kazenskega zakonika (TKZ), ki predpisuje kaznovanje zaničevanja turškosti, vlade, vojaških ali varnostnih institucij. Ta člen od svoje vpeljave leta 2005 izziva ostre (mednarodne) kritike, saj zaradi pogoste in neustrezne uporabe v

¹ "Turčija se kot predmet akademskega raziskovanja nahaja na intelektualni in teoretični 'nikogršnji zemlji', locirana nekje med jugovzhodno Evropo in Bližnjim vzhodom," poudarja Christensen (2007: 180).

primerih nenasilnega² izražanja mnenj predstavlja posebnost v evropskem legalnem in medijskem prostoru. Vpliv kontroverznega določila na svobodo medijev v Turčiji je obsežen. Pogosta uporaba člena za kriminalizacijo mnenj, ki se ne skladajo z uradnimi stališči države, je neposredna ovira normalnemu delovanju novinarjev in medijev ter hkrati grožnja svobodi izražanja, inherentni predpostavki svobode medijev.

V diplomskem delu se bom zato osredotočila prav na to zakonsko določilo in njegove implikacije za svobodo izražanja v medijih v Turčiji. Člen 301 bom obravnavala s stališča mednarodno veljavnih standardov in priporočil. Posebej se bom poglobila v (ne)ustrezno določljivost koncepta turškosti – njegovega zgodovinskega ozadja in vloge. Uporabo in posledice obstoja obravnavanega zakonskega mehanizma bom ponazorila na primeru sodnih postopkov zaradi kršitev člena 301 proti novinarju Hrantu Dinku. Želim poudariti, da naloga ne teži k podajanju pravnega vidika analizirane problematike. Uporabljena pravna terminologija bo služila predvsem opisu in razlagi vpliva člena 301 na stanje svobode medijev v Turčiji v določenem časovnem obdobju, s posebnim poudarkom na študiji primera. Delo bo temeljilo na podatkih, ki se nanašajo na obdobje od uvajanja člena 301 v TKZ junija 2005 do začetka leta 2008, ko se je dopolnilo prvo leto od umora za zaničevanje turškosti večkrat obtoženega – in obsojenega – novinarja Hrantu Dinka.

Izbira primera Hrantu Dinka ni naključna. Kot urednik dvojezičnega turško-armenskega tednika Agos se je v svojem novinarskem in javnem delovanju osredotočal predvsem na položaj armenske manjšine v Turčiji. Ker je pri tem stopal na "prepovedano območje" dvoma o uradni verziji zgodovinske realnosti Republike Turčije in njene vloge v množičnih pobojih³ Armencev ob koncu prve svetovne vojne, je bil trikrat obtožen in

² "Nenasilno komuniciranje je način komunikacije, pri kateri človek izraža svoje želje, čustva, potrebe, mnenja, kritike na način, s katerim poskrbi, da se sam v celoti izrazi in da se obenem sogovornik čuti sprejetega, slišanege, predvsem pa varnega. Bistvo je komunikacija, ki za nikogar ni ogrožajoča. Gre za postavljanje osebnih mej posameznika, z zavedanjem, da imajo tudi drugi ljudje osebne meje, ki jih moramo upoštevati" (glej Društvo za nenasilno komunikacijo 2008).

³ V povezavi s to temo prihaja do terminološkega konflikta: masaker vs. genocid – v turškem uradnem okolju je terminologija zaznamovana z besedno zvezo "tako imenovani" genocid, ki v tem kontekstu pomeni "neutemeljeno domnevo", saj ta razsežnost zgodovinskih dogodkov (na določenih instancah mednarodne skupnosti prepoznana) uradno ni priznana.

enkrat obsojen za zaničevanje turškosti. Na ta način se je pridružil številnim prominentnim osebnostim iz turškega javnega življenja, ki so se na sodišču znašle zaradi legitimnega izražanja mnenj, nasprotujočih uradnim stališčem⁴. Potem ko je Hranta Dinka 19. januarja 2007 pred vrati uredništva Agosa v centru Istanbula ubil nacionalistično usmerjeni mladoletnik, je njegovo ime postalo sinonim za člen 301 in (ne)svobodo izražanja v Turčiji ter jo (znova) postavilo pod drobnogled kritične mednarodne skupnosti. Številne zahteve po spremembi ali opustitvi člena 301 niti eno leto po Dinkovem umoru, v času pisanja tega dela, niso izpolnjene, kar še vedno vzbuja močne napetosti, tako na mednarodni sceni kakor tudi znotraj države.

V tem kontekstu postavljam hipotezo, katere veljavnost bom preverjala v nadaljevanju.

Člen 301 turškega kazenskega zakonika je lahko uporabljen kot legalno sredstvo za omejevanje legitimnega izražanja mnenj, ki se ne skladajo z uradno interpretacijo zgodovinskih dogodkov.

Kot smernice za raziskovanje bom uporabljala naslednje izvedene hipoteze:

- **Člen 301 turškega kazenskega zakonika je difamacijsko žalitveno določilo⁵, ki se ne sklada z mednarodnimi standardi svobode izražanja in s priporočili glede njenega omejevanja.**

⁴ Pisatelja Orhan Pamuk in Elif Şafak za omenjanje genocida v svojih intervjujih ali fikcijski literaturi; založnik Ragip Zarakolu zaradi prevoda in izdaje knjig, ki obravnavajo kontroverzno temo; univerzitetni profesor Oran Baskın za vladno poročilo o položaju manjšin v Turčiji; Eren Keskin, odvetnik in predsednik turške Organizacije za zaščito človekovih pravic za izjave o turški vojski; novinarji Murat Belge, İsmet Berkan, Hasan Cemal, Erol Katırcıoğlu in Haluk Şahin za prispevke, ki kritično obravnavajo sodno prepoved organizacije znanstvene konference o zgodovinskem položaju Armencev v Turčiji ... (za podrobno razlago in več primerov glej AI 2006a).

⁵ **Difamacijsko žalitveno določilo** je poimenovanje uporabljeno za potrebe diplomske naloge. Označuje pravno določilo, ki za potrebe varstva ugleda državnih uradnikov, institucij, simbolov, države same in njenega naroda omejuje svobodo izražanja. Za difamacijo teh subjektov predpisuje zaporno kazen. Očitna podvojenost raba pojma, ki se nanaša na *jemanje ugleda, sramotenje (difamacija, žalitev)*, je poskus ustrezne prilagoditve angleških pravnih poimenovanj (*criminal defamation provision and insult law*) (bolj podrobno o tem v 3. poglavju).

- **Koncept turškosti zaradi svoje ideološkosti in interpretativne odprtosti ni ustrezen termin za uporabo v zakonskem določilu.**
- **Člen 301 turškega kazenskega zakonika je bil v primeru sojenj novinarju Hrantu Dinku uporabljen kot legalno sredstvo za omejevanje legitimnega izražanja mnenj, ker se niso skladala z uradno interpretacijo zgodovinskih dogodkov.**

1.2 METODOLOGIJA

Za preverjanje veljavnosti postavljene hipoteze bom uporabljala predvsem normativno in deskriptivno metodo analize in interpretacije primarnih virov ter interpretacije sekundarnih virov.

Moji primarni viri bodo mednarodni in turški dokumenti, ki zadevajo človekove pravice in svoboščine. Gre za Splošno deklaracijo človekovih pravic (SDČP), Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah (MPDPP), Evropsko konvencijo o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin (EKČP) in nekatera na njej temelječa priporočila Evropskega sodišča za človekove pravice (ESČP). V navedenih dokumentih bom poiskala člene, ki se neposredno nanašajo na svobodo mišljenja in izražanja, ter iz njih izhajala pri obravnavi problema. Dva primarno obravnavana turška dokumenta bosta ustava Republike Turčije in njen kazenski zakonik – natančneje, njegov 301. člen. Pri osredotočanju na navedeno določilo v kontekstu svobode izražanja in medijev se bom oprla na dve metodi interpretacije: jezikovno (saj bom iskala ustrezne pomene za besede, uporabljene v zakonskem določilu) in funkcionalno (s katero bom pokušala razložiti namen člena 301).

Viri sekundarnih podatkov, ki mi bodo smernica pri raziskovanju in osnova dodatne argumentacije, so predvsem (spletne) publikacije in članki, analize in poročila organizacij⁶, ki se ukvarjajo z varstvom človekovih pravic, zaščito svobode tiska ter dela novinarjev po svetu in v Turčiji, temeljijo pa na mednarodnih določilih in standardih. Za bolj verodostojno, širšo kontekstualizacijo problematike svobode izražanja in medijev v Turčiji bom poleg navedenih uporabila tudi druge dostopne vire.

⁶ To so predvsem:

AI – Amnesty International (www.amnesty.org) – organizacija za varstvo človekovih pravic, predvsem pravice do poštenega sojenja tistim obtožencem, ki so v sodni preiskavi zaradi političnih razlogov ali lastnih prepričanj;

Article 19 (www.article19.org) – organizacija za varstvo človekovih pravic s posebnim poudarkom na (pravno) zaščito in promoviranje svobode izražanja in informiranja širom sveta. Ime je dobila po 19. členu SDČP in 19. členu MPDPP, ker oba člena mednarodnih sporazumov opredeljujeta svobodo izražanja;

BIA – Bağımsız İletişim Ağı / Independent Communications Network (www.bianet.org) – turška organizacija za spremljanje in spodbujanje svobode medijev in neodvisnega novinarstva;

CPJ – Committee to Protect Journalists (www.cpi.org) – Odbor za zaščito novinarjev je neodvisna, neprofitna organizacija, ki si prizadeva za svobodo tiska z zaščito novinarske pravice do poročanja brez strahu pred represalijami;

Düşünce Suçuna Karşı Girişim (www.antenna-tr.org) – turška Iniciativa za svobodo izražanja;

EK – Komisija Evropskih skupnosti (<http://ec.europa.eu>) – osrednje telo EU, ki uresničuje in podpira interese Unije in je gonilna sila njenega institucionalnega sistema;

Freedom House (www.freedomhouse.org) – organizacija, ki spremlja in letno ocenjuje stanje svobode medijev in svobode na sploh v svetu;

HRW – Human Rights Watch (www.hrw.org) – ena največjih svetovnih organizacij za zaščito človekovih pravic;

IFEX – International Freedom Of Expression Exchange (www.ifex.org) – globalna iniciativa, ki združuje in koordinira več kot 80 svetovnih organizacij za svobodo izražanja;

IFJ – International Federation of Journalists (www.ifj.org) – svetovna zveza nacionalnih novinarskih sindikatov in profesionalnih združenj;

Index on Censorship (www.indexoncensorship.org) – organizacija za spremljanje zlorab svobode izražanja in praks cenzuriranja v državah po svetu;

İHD – İnsan Hakları Derneği (www.ihd.org) – turško Združenje za zaščito človekovih pravic;

IPI – International Press Institute (www.freemedia.at) – Mednarodni tiskovni institut je globalno omrežje urednikov, medijskih strokovnjakov in vodilnih novinarjev, ki podpira in varuje svobodo tiska, svobodo misli in izražanja ter prostega pretoka informacij;

KHRP – Kurdish Human Rights Project (www.khrp.org) – neprofitna, nevladina humanitarna organizacija s sedežem v Londonu, katere namen je izboljševanje standarda spoštovanja človekovih pravic v kurdskih regijah (Turčije, Sirije, Iraka in Irana);

RSF – Reporters Without Borders (www.rsf.org) – organizacija, ki ščiti novinarje in medijske delavce, ki so zaprti ali na sodišču zaradi opravljanja svoje funkcije; spremlja stanje svobode medijev v državah sveta in opozarja na njene zlorabe;

WIPC – International PEN Writers in Prison Committee (www.internationalpen.org.uk), mednarodni odbor PEN International organizacije, ki si prizadeva za zaščito novinarjev v zaporih in tistih, ki so subjekti groženj, zlorab, napadov ter umorov;

WPFC – World Press Freedom Committee (www.wpfc.org) – Svetovni odbor za svobodo tiska je mednarodno združenje novinarskih organizacij, ki si prizadeva za svobodo vseh vrst medijev.

2 OZADJE

2.1 DEMOKRATIZACIJSKE REFORME ZA PRIBLIŽEVANJE EU

V začetku devetdesetih let 20. stoletja je v Turčiji vladalo ozračje, ki je bilo za novinarje represivno v najbolj krutem pomenu besede – biti novinar je pomenilo tvegati lastno življenje za svobodo izražanja. Po podatkih Odbora za zaščito novinarjev (CPJ) je bilo v zadnjih petnajstih letih (od leta 1992 do leta 2007), zlasti na začetku tega obdobja, zaradi "nevšečnega poročanja" ubitih osemnajst turških novinarjev, kar uvršča Turčijo na osmo mesto novinarjem najbolj nevarnih držav v navedenem obdobju (glej CPJ 2007).

Vse do konca devetdesetih let je ostala znana kot država, v kateri so (bili) nekonformistični novinarski glasovi – tisti, ki so kljubovali državnim "verzijam resnice", v veliki meri utišani z odvzemom svobode. Leta 1995 je bilo po analizah mednarodne organizacije Reporterji brez meja (RSF) v Turčiji zaprtih 108 medijskih delavcev, pred desetimi leti (1998) pa ji je Mednarodni tiskovni inštitut (IPI) podelil nehvaležen naziv države s peto leto zaporedoma daleč največjim številom zaprtih novinarjev na svetu (Maireder 2006: 18; Tunç 2003: 7).

2.1.1 Spodbujajoče, a le površne spremembe

Obsežne spremembe, ki jih je leta 1999 sprožila pridobitev uradnega statusa kandidatke za vstop v EU, so na prvi pogled spremenile perspektivo. Turčija je z veliko vneto začela izpolnjevati visoke politične zahteve, t. i. kopenhavske kriterije⁷, predpisane vsaki državi kandidarki za vstop v EU. Prilagajanje zakonodaje, usmerjeno v vseobsegajočo demokratizacijo, je od februarja 2002 do maja 2004 (Polat 2006: 517) prineslo obetajoče spremembe tudi na področju človekovih pravic, sicer eni od najbolj problematičnih točk turške "prijavnice" za EU (Aytar 2006: 14).

Sprememba ali ukinitvev nekaterih najbolj represivnih zakonov, ki so kriminalizirali svobodo izražanja ter bili razlog za visoko uvrstitev Turčije na lestvici do novinarjev najbolj neprijaznih držav, je dala slutititi, da nastopajo – tudi in predvsem za medije –

⁷ Kopenhavski kriteriji so bili oblikovani na srečanju Evropskega sveta 21. in 22. junija 1993 in med drugim določajo, da mora država kandidatka pred vstopom v EU doseči stabilnost institucij, ki zagotavljajo demokratizacijo, vladavino prava, človekove pravice in zaščito manjšin – in prav ta področja so v Turčiji zahtevala številne popravke (glej KHRP 2007b: 24).

boljši časi, pričakovanj polna "novinarska spomlad", kot jo je v intervjuju za DeScripto takoj po uvedenih reformah poimenoval neki turški novinar (Maireder 2006: 20). Ta premik oziroma "kulturno renesanso" potrjuje tudi Freely z opažanjem, da so mnogi glasbeniki, umetniki in pisatelji "začeli raziskovati in preizkušati od države postavljene meje 'turškosti' ter odkrivati svoje multikulturalne korenine" (Freely 2007).

Vendar se je kljub temu, da je bila javna debata prisotna na mnogih področjih (glej EK 2006: 14), hitro izkazalo, da bo nagla, obsežna in korenita sprememba na papirju težko zaživela v praksi. "Posledica zunanjih pritiskov, ne pa tudi resničnega notranjega prizadevanja za spremembo, so večinoma kozmetične reforme" (glej KHRP 2007b: 32). Delovale so le kot indikatorji prodemokratske politike, v bistvu pa so imele nalogo "zmanjševanja pritiskov za bolj radikalne spremembe" (Chomsky 2002: 82).

Tiste teme, ki v turški družbi veljajo za občutljive in sporne (gre za pet velikih tematskih sklopov: tematiko, povezano z manjšinskimi deli prebivalstva, predvsem s Kurdi in njihovim prizadevanjem za avtonomijo; nerazjasnjeno vlogo Turkov v armenskem masakru pod Otomanskim imperijem ob koncu prve svetovne vojne; spor s sosednjo Grčijo okrog razdelitve otoka Cipra; kritiko vojaških in sodnih institucij in kritiko ustanovitelja države, Atatürka (glej CPJ 2006)), so še vedno implicitni predmet represivnih členov številnih zakonov (TKZ, protiterorističnega zakona, zakona o Atatürku idr.). Ti so bili v reformacijski "čistki" prilagajanja evropskemu pravosodnemu sistemu spregledani ali le minimalno spremenjeni. Še več, veliko zakonskih določil je obdržalo eksplicitno predpisane višje kazni za kaznive izjave, podane v tiskanih ali drugih medijih, obenem pa niso uvedena nikakršna varovala novinarske pravice do obveščanja in razpravljanja o zadevah javnega interesa, ugotavlja predstavnik OVSE za svobodo medijev (Haraszti 2005: 14).

2.1.2 Statistike kljub reformi še vedno črne

Število obtožb in sojenj za nenasilno izražanje mnenj se je namesto pričakovanega upada po demokratičnih spremembah le še zviševalo. Komisija evropskih skupnosti (EK) v svojem letnem poročilu o napredovanju Turčije poroča, da je bilo v letu 2006 dvakrat več

obtoženih novinarjev, intelektualcev, aktivistov nevladnih organizacij itn. kot leto poprej (glej EK 2007: 14). 346 let zapora za 369 ljudi, ki so izražali svoja mnenja v enem samem letu, je podatek, ki bi v večini drugih evropskih demokratičnih držav zvenel več kot bizarno. A vendar je to turška realnost. Gre za seštevek vseh kazenskih obsodb, ki so se po podatkih iz letnega poročila največje turške neodvisne organizacije za zaščito človekovih pravic İHD nanašale na svobodo izražanja v letu 2007 (glej İHD 2007).

Več kot polovica teh obsodb za izražanje mnenj je bila obravnavana po kazenskem zakoniku; med vsemi uporabljenimi členi pa najbolj izstopa tisti, ki prepoveduje zaničevanje turškosti in državnih institucij, tj. člen 301 (glej İHD 2007). 72 oseb, obtoženih za zaničevanje turškosti v letu 2006 pomeni dramatično povečanje v primerjavi z 29 obtoženimi v letu 2005. Medtem pa 46 na novo obtoženih ljudi v letu 2007 dokazuje, da niti umor novinarja Hranta Dinka (obsojenega zaradi kršitve spornega člena), kmalu po začetku leta, ni vplival na trend vlaganja obtožnic za izražanje v turškem okolju "politično nekorektnih" mnenj (glej İHD 2007). Primerjava obdobja veljave zakonskega člena 301 s številom sodnih primerov za njegovo kršitev daje statistiko od skoraj pet odprtih primerov na mesec na podlagi samo tega člena zakona (Önderöglü 2007a). Turška organizacija za spremljanje medijev in spodbujanje neodvisnega novinarstva BIA zato opozarja: nemogoče je govoriti o ustrezno varovanih pravicah in svoboščinah, ko hkrati velja, da znanstveniki, novinarji, aktivisti za človekove pravice in predstavniki nevladnih organizacij, oziroma na splošno drugače misleči, zaradi pritiskov države še vedno ne morejo svobodno izražati (različnih oziroma drugačnih) mnenj (Önderöglü 2007b).

Nedemokratična praksa omejevanja odprte razprave o določenih spornih temah je v zadnjem času še kako zaznamovala turško realnost in s tem kršila načelo, da bi morala biti svoboda izražanja pravilo, omejitve pa izjema (Keane 1992: 119). Spornost vnaprejšnjega kriminaliziranja določenih izjav je očitna.

2.1.3 Zahteve po hitrih ukrepih

EU Turčijo zaradi dosedanjih in morebitnih prihodnjih zlorab nenehno opozarja, da mora "nemudoma zagotoviti svobodo izražanja z razveljavitvijo ali spremembo člena 301 kazenskega zakonika in s splošno uskladitvijo zakonodaje z evropskimi standardi, /saj/ trenutni pravni okvir še ne zagotavlja svobode izražanja v skladu z evropskimi standardi" (glej EK 2006: 10). Zagotavljanje svobode izražanja je, kot je oktobra 2007 zatrdil Olli Rehn, evropski komisar za širitev, prva in največja prioriteta med vsemi reformami, ki jih mora Turčija še opraviti, da bi izpolnila evropske pogoje, saj je svoboda izražanja temelj odprte, demokratične in samozavestne družbe (glej EurActiv 2007).

Kot je uvodoma poudarjeno, si Turčija že dolgo prizadeva, da bi si priskrbelo vse navedene attribute, ki naj bi jo označili za moderno, evropsko demokratično družbo. To Kramer (1999: 181) imenuje "obsesija s članstvom v EU", pri kateri, kar zadeva establishment oziroma vodstvo, gre predvsem za civilizacijsko, eksistencialno vprašanje, za stvar zgodovinske afirmacije⁸ Turčije kot države (Makovsky v Kramer 1999: 181), in ne (toliko) za vsebinske in strukturalne spremembe ter izboljšave.

2.1.4 Demokracija da, ne pa liberalna

Razlog, ki ga Yüksel navaja kot ključnega za razumevanje specifičnega družbeno-političnega konteksta Republike Turčije, je v strateški, "top-down" naravi turškega državotvorno-modernizacijskega projekta⁹ uvajanja demokracije v družbo (2006: 777), ki je bila vse do tedaj vpeta v otomanski imperializem in vajena le njega (Hale 2001: 209). Glavna gonilna sila projekta je (bil) državni aparat (Hakki 2006: 454), metoda pa –

⁸ Članstvo v EU, razlaga Kramer (2000: 184), je za turško vodstvo sinonim priznanja veljave sodobnih standardov zahodnih civilizacij za Turčijo; skratka, ultimativna potrditev in končni uspeh kemalistične revolucije iz leta 1923, s pomočjo katere je ustanovljena moderna Turčija: "*Or we will be members of EU or nothing ... there is no alternative!*" *Ali bomo člani EU ali pa nič ... alternative ni!* (Murat Mercan, predsednik Odbora za zunanje zadeve turškega parlamenta, na predavanju "Turkey and EU", Fakulteta za družbene vede, 12. december 2007).

⁹ V drugih (predvsem evropskih) državah je bil zgodovinski razvoj demokracije zaznamovan s civilnimi gibanji, temelječimi na specifičnem evropskem družbeno-politično-ekonomskem razvojnem kontekstu, torej je demokratična ureditev posledica teh, t. i. "bottom-up" *procesov* (Yüksel, 2006: 777).

radikalno, vsiljeno kopiranje in implementiranje zahodnih institucionalnih sistemov. Funkcijo veziva je prevzel kemalizem¹⁰, najprej doktrina ustanovitelja in dosmrtnega predsednika države Atatürka, potem pa močna državna ideologija in temelj avtoritarnosti režima. Dejstvo, da je vojska s svojo samopripisano vlogo "svetega zaščitnika" kemalističnih dosežkov (Jenkins 2001: 6, 33), močno infiltrirana v vsako poro turškega življenja, pa le dodatno poveča togost ter represivno naravo sistema¹¹ (Jenkins 2001).

Projekt je ustvaril tisto, kar Zakaria imenuje neliberalna (angl. illiberal) demokracija (Zakaria v Mousseau 2006: 301). V njej so deklarativni demokratični institucionalni aranžmaji in načela (večstrankarstvo, kompetitivne volitve itn.) sicer prisotni, le da nimajo dejanskih pozitivnih konsekvenc za svobodo ljudi (Tomšič 2004: 140). Takšna ureditev se namreč kaže v močni vlogi države in njenih institucij, nerazviti civilni družbi ter nizki stopnji uveljavljanja državljanskih in političnih pravic (Zakaria v Mousseau 2006: 301). Zato so namesto demokratičnih in pluralističnih vrednot v turški družbi (še vedno) prisotne avtoritarne, patriarhalne in konformistične vrednote in stališča, tako da "turška republika temelji na ustavnem in pravnem sistemu, katerih osnovna načela so zelo omadeževana z zgodovinsko razvitim avtoritarnim razumevanjem enotnosti države in njenega funkcioniranja" (Jenkins 2001: 9–14).

2.1.5 Člen 301 kot "lakmusov papir" širšega statusa quo

Opisana neliberalna značilnost sistema pomembno osvetli tisto, kar na prvi pogled deluje kot paradoks: Turčija, država, ki naj bi si prizadevala za večjo demokracijo, noče ali ne more razumeti opozoril, da mednarodne smernice omejevanja svobode izražanja, izhajajoče iz pravnih okvirov človekovih pravic in oblikovane v duhu pluralizma in

¹⁰ Politična ideologija, temelječa na šestih načelih – sekularizmu, nacionalizmu, republikanizmu, populizmu, etatizmu in reformizmu – ki jih je za steber delovanja turške države postavil njen ustanovitelj Mustafa Kemal Atatürk (več v Kramer 2000).

¹¹ Turško novejšo politično zgodovino zaznamujejo trije vojaški prevzemi oblasti: 1960, 1971 in 1980 ter poskus puča leta 1997. Vsakič, ko je bila politična situacija iz perspektive kemalistične doktrine nestabilna in je grozila sistemu, si je vojska privzela pravico *deus ex machina* postavljanja stvari nazaj na ustaljeno pot. Ironija je v tem, opaža Jenkins (2001: 9), da se je zaradi tega vloga vojske z daljšanjem turške izkušnje parlamentarne demokracije samo še krepila, in ne (kot bi pričakovali) pešala.

tolerance, (v primeru člena 301) niso popolnoma vključene v turško zakonodajno teorijo, predvsem pa prakso (glej WIPC 2008).

Doslej je turška vlada, vedno potem ko je (na mednarodno pobudo) najprej javno pokazala dobro voljo in pripravljenost na spremembe spornega člena, od zadeve odstopila ter jo odložila za kdaj pozneje¹². Zanimiv je komentar bivšega turškega ministra za pravosodje Cemila Çiçeka. V času njegovega ministrovanja je bil zakonski člen 301 potrjen in uveden kljub opozorilom mednarodne strokovne javnosti (Haraszti 2005). Çiçek je avgusta 2007, dve leti po uvedbi kazenskega zakonika in več kot pol leta po umoru enega izmed obsojencev, izjavil za medije, da kritiki člena 301 "ne vedo, kako se je glasil predhodni člen, ter se ne zavedajo, kakšne posledice bi sprememba trenutnega določila imela za to državo" (Çiçek v Balci 2007).

"Turčija je obtičala. Noče se odpovedati Evropi, hkrati pa se noče odpovedati niti tem miselnim zločinom. Kaj se zgodi? Pusti vse viseti v zraku. Ni rešitev, stalno isti problem" (Besikci v Birch in Gross 2007). "Stanje svobode medijev v Turčiji je danes odvisno od boja med tistimi silami, ki verjamejo v Evropsko unijo in želijo spremeniti zakon in prakso, ter konservativci, vojsko in birokracijo, ki se bojijo izgube svojih privilegijev, če pride do spremembe statusa quo," pravi vodja Iniciative za svobodo izražanja (Yurdatapan v Mahoney 2006b: 28). Demokratični, v Evropo usmerjeni del (civilne) družbe poudarja pomen spremembe, saj je člen 301 trenutno eden glavnih razlogov za negativno podobo Turčije v Evropi. Trenutni establišment pa vztraja na ohranitvi sedanjega stanja z ustvarjanjem vtisa, da lahko sprememba negativno vpliva na enotnost in odpre vrata "notranjim sovražnikom" za nemoteno "uničevanje" podobe turške identitete, države in institucij. Prek ekstenzivne uporabe ustreznih zakonskih določil (glej İHD 2007) država pošilja jasno sporočilo, da v nekaterih primerih "vendarle" ne bo tolerirala svobode izražanja.

¹² Prav kot takšno *metanje peska v oči* in *kupovanje časa* za ohranjanje statusa quo (tudi v zvezi s členom 301, so nekateri domači in mednarodni kritiki prokomentirali kontroverzno odločitev vlade, da februarja 2008 spremeni člen turške ustave, ki ženskam na univerzah prepoveduje nošenje feredže – islamskega verskega simbola na glavi (Zengin 2008). S to potezo naj bi vlada premierja Recepta Tayyipa Erdoğan in njegove prozahodno islamistično usmerjene *Stranke za pravico in razvoj* (Adalet ve Kalkınma Partisi) želela preusmeriti pozornost in vzbuditi sekularistične duhove v državi, ki si od svojega nastanka prizadeva strogo ločiti religijo od javne sfere.

Tibi je v svojem govoru o politični kulturi demokracije na kongresu IPI v Istanbulu maja 2007 turško situacijo obširneje opisal kot obstoj dveh sistemov v Turčiji oziroma tekmovanja med dvema vizijama prihodnosti, ki morata doseči kompromis (Tibi 2007: 21). Člen 301 pa je pri tem eden glavnih poligonov za razpravo. O tem dovolj nazorno priča naslednja Çiçekova izjava za medije: "Če umaknemo člen 301, bomo soočeni z debato o režimu samem. Obstajajo predlogi za brisanje 'turškosti' iz zakona. Vendar, ali nas ne bodo potem nekateri spraševali, če se sramujemo, da smo Turki?" (Çiçek v Bozkurt 2006).

Očitno je, da ima razprava o tem, zakaj se Turčija tako oklepa zakonskega določila 301, veliko večje razsežnosti. Zadevo je treba obravnavati iz več zornih kotov in je zato seveda zelo nevhvaležno špekulirati s tem, kdaj in pod katerimi pogoji oziroma ali bo sploh prišlo do ustrezne, resnično demokratične reforme.

Prede pa se kakršnakoli sprememba zgodi, ostaja dejstvo, da je v Turčiji kršitev spornega zakonskega člena še vedno pogost temelj obtožnic¹³. Te mečejo temno senco na stanje svobode medijev v državi.

2.2 MEJE SVOBODE MEDIJEV V TURČIJI

Ker bo v nadaljevanju diplomskega dela v ospredju le eden, specifičen vidik pojma svobode medijev, in sicer, kako nanjo vpliva zakonski člen 301, je treba zaradi boljšega razumevanja najprej podati širši pregled trenutne medijske situacije v Turčiji ter vzrokov zanjo.

¹³ Jonathan Fryer, član WIPC angleškega PEN-a, je februarja 2006 v poročilu o štiridnevem monitoringu sodnih procesov, ki so zadevali svobodo izražanja na istanbulskih sodiščih, o svoji "metodi" izbire ironično pripomnil: "*So many freedom of expression cases are taking place that one can pick and choose...*" /*Toliko procesov zadeva svobodo izražanja, da lahko oseba izbira ...* / (Fryer 2006: 2).

2.2.1 Delno svobodni turški mediji

V ospredju mojega podajanja obrisov turškega medijskega prostora je pojem svobode medijev. Ta igra pomembno vlogo v vsaki demokratični državi – je predpogoj, cilj, posledica, orodje ... demokracije (Becker, Tudor in Nusser 2004: 1–5).

Ena izmed referenčnih organizacij, ki spremljajo in ocenjujejo stanje svobode na sploh ter svobode elektronskih medijev in tiska v posameznih državah in na globalni ravni, je Freedom House. V letnem ocenjevanju stopnje neodvisnosti medijev oziroma prostega pretoka informacij upošteva Freedom House štiri potencialne vire vpliva. To so vpliv zakonov in upravnih odločitev na medijske vsebine, politični pritiski in nadzor nad mediji, vpliv ekonomskih dejavnikov na medije ter represivna dejanja zoper njih (umori novinarjev in drugo fizično nasilje, cenzura in samocenzura) (Tomšič 2004: 140).

Freedom House uvršča Turčijo med zahodnoevropske države¹⁴. In v njihovi družbi – v katero si tako zelo želi biti popolnoma sprejeta – je (edina) izjema, saj med mediji, ki so označeni za *svobodne*, turško medijsko okolje že vrsto let ne presega kategorije *delno svobodnega* (glej Freedom House 2007). Če naredimo hiter presek novejšega zgodovinskega razvoja turških medijev, neizpolnjevanje kriterijev za opis teh kot *svobodnih* postane bolj jasno. Pri tem je najbolj pomembno imeti v mislih opisani kontekst turške neliberalno obarvane demokracije.

V Turčiji je od same ustanovitve republike dominirala država¹⁵, ki je pogosto z odprto (in najbolj represivno¹⁶) pomočjo vojske obvladovala civilno družbo in s tem pluralnost glasov. Država je imela svoje medije, "od katerih se je pričakovalo, da bodo izvajali določene družbene in kulturne naloge /.../ v nacionalnem/javnem interesu in deloma na

¹⁴ Geografska, politična in vsaka druga mejnost Turčije vpliva na to, da je v najrazličnejših kategorizacijah različno razvrščena – med evropske, bližnjevzhodne ali azijske države. V primeru klasifikacije Freedom House pa je zanimivo, da ni v družbi centralno- in vzhodnoevropskih držav, temveč v regiji zahodne Evrope (Freedom House 2007).

¹⁵ Nekateri avtorji opozarjajo, da prihaja v turškem političnem kontekstu do pomembnega razlikovanja, ki ga je treba pri obravnavi upoštevati: sfera *države* se dojema kot domena trdne in stabilne vojske in birokratskega aparata, ki si prizadevata za varnost (oz. obrambo), medtem ko je za sfero *vlade* značilna skupina "nezanestljivih (in večinoma podkupljivih) civilnih politikov, ki jih je treba samo usmerjati v odobritev vnaprej oblikovanih odločitev" (Aydin 2006: 4).

¹⁶ Gre za vojaške puče iz leta 1960, 1971 in predvsem 1980.

način, da ne objavljajo ničesar, kar bi lahko ogrožalo nacionalni družbeni red ali varnost" (Volčič 2005: 291). Družbeni red in varnost sta bili v Turčiji od nekdanj zelo ozko razumljeni, tako da je država oziroma vojska vsak znak nestabilnosti, tudi najmanjši odmik od uradne ideologije v medijih poskušala čimbolj obvladovati. Medtem ko je "'mainstream' tisk /.../ navdušeno podpiral vojaške vrednote, je bil alternativni tisk, različnih, levo- ali desno usmerjenih ideologij, strogo kaznovan" (Tunç 2002: 50). Po Christensenu državni nadzor, ki so mu bili mediji od ustanavljanja države v dvajsetih do osemdesetih let dvajsetega stoletja podvrženi, najbolje povzameta dve besedi – pokroviteljstvo in klientelizem¹⁷. V takšnem okolju ter ob šibki civilni družbi in njenem nerazvitem¹⁸ demokratičnem impulzu mediji niso imeli zagotovljenih temeljev razvoja v smeri izpolnjevanja svoje neodvisne funkcije v javnem življenju. Torej niso bili niti predpostavka niti orodje turške demokracije. Kaj pa cilj?

2.2.2 Iz državnega v ekonomski klientelizem

Po koncu najhujše vojaške intervencije v državni sistem (triletnega vojaškega prevzema oblasti leta 1980) so se leta 1983 začele dogajati korenite spremembe. Šlo je za "postopno penetracijo neoliberalističnega diskurza v vse aspekte družbe, in s tem tudi na medijsko področje" (Tunç 2002: 50). Mediji so začeli stremeti po svojem cilju – bolj pomembni in aktivni vlogi v javnem življenju. Najprej je bilo to obdobje poznih osemdesetih let 20. stoletja označeno za novo ero v odnosih med mediji in državo. Vendar se je, kakor trdi Christensen (2007: 183–186), podobno kot v drugih (jugovzhodnih evropskih in južnoameriških) državah, s katerimi si Turčija deli zgodovinske iztočnice (avtoritarnost, vojaške puče, močno državno cenzuro, gospodarska nihanja, naglo in včasih nenadzorovano liberalizacijo ...), hitro zapletlo. Povezava med državo in mediji se je

¹⁷ "Oblika družbene organizacije, v kateri je dostop do družbenih virov nadzorovan s strani pokroviteljev (patronov) in omogočen varovancem (klientom), v zameno za obrambo in različne oblike podpore. Je enostranska in asimetrična oblika družbene organizacije in je tipično zoperstavljena tistim oblikam državljanstva, v katerih dostop do virov temelji na obče veljavnih kriterijih in formalni enakosti pred zakonom /.../ V/ečja prisotnost klientelizma je /.../ ozko povezana s poznim razvojem demokracije" (Hallin in Papathanassopoulos v Christensen 2007: 184).

¹⁸ "Turčija nikoli ni imela bistvenih temeljnih državljskih in političnih gibanj. Zavest o pravicah je na splošno prihajala kot zahodni vpliv na elite" (Mousseau 2006: 304) .

zaradi pospešene deregularizacije in privatizacije (pre)oblikovala v novo klientelistično razmerje, tisto med mediji in njihovimi novimi, korporativnimi lastniki. "Korporativna udeležba v medijskem sektorju je bila bolj povezana s posrednimi (vendar donosnimi) koristmi lastništva kot z željo po razvoju razgibanih, demokratičnih medijev" (Christensen 2007: 185). Bolj kot z različnostjo idej in svobodo izražanja je bil demokratizacijski proces iz perspektive države in vojske¹⁹ poistoveten (le) z odpiranjem trga. "Obilje časopisov in najnovejša širitev zasebnih televizijskih kanalov je pogosto navajan dokaz živahnosti turške demokracije. To bi bilo manj vprašljivo, če bi te organizacije bile dobičkanosne same po sebi, ne pa zaradi ekonomskih obližev, ki jih zagotavlja medijsko lastništvo" (Finkel 2000: 160). Danes turški medijski oligopol sestavljajo štirje medijsko-finančno-industrijski koncerni: skupine Doğan (z več kot polovičnim deležem tiskanega medijskega kolača in dvema tretjinama oglaševalskih iztržkov), Cinar in Cukrova ter televizijsko in produkcijsko podjetje Merkez ATV (Christensen 2007: 186 – 190).

Koncentracija lastništva sistematično spodkopava že tako slabo institucionalno ureditev novinarske stroke (Christensen 2007: 190–193) in so "sindikalne organizacije kot posledica domino efekta /.../ začele izginjati iz celotne založniške in radiodifuzne sfere v Turčiji" (Tunç v Christensen 2007: 191), kar zbuja skrb. Kot varuhi javne sfere so turški mediji "sprijaznivo razvili 'upogljiv' instinkt, kdaj biti spodoben in kdaj se podrežati pravilom" (Finkel 2000: 147–166). Obstoj takšnih ubogljivih "psov čuvajev" (Halimi 2002) zato omogoča močan politično-ekonomski nadzor nad vsebino: "alianša med lastniki, ki vsiljujejo svoje nemedijske interese, in državo, ki kontrolira pretok informacij, ni sveta" (Finkel 2000: 150). Simbiotičnost naveze se kaže v tem, da "država ignorira monopolistična dejanja novih medijskih korporacij, vse dokler njihovo objavljanje ni v nasprotju z uradnim državnim stališčem glede določenih kritičnih vprašanj, kot so vprašanje Kurdov in podobna", opaza Algan (v Sezgin in Wall 2005: 788), potrjuje pa KHRP v svoji analizi svobode medijev v Turčiji (glej KHRP 2007b: 50). Živahna razprava v turškem medijskem prostoru sicer je prisotna (glej EK 2007: 14), vendar le do določenih, z višjih instanc (ne)posredno definiranih mej. Resnična raznolikost mnenj je

¹⁹ "Problemi so se začeli, ko je vojska začela blokirati demokratizacijski proces z dojemanjem tiska kot povzročitelja problemov vlade" (Tunç 2002: 51).

ogrožena: za kontroverzne teme ima država, kot je že poudarjeno, (še vedno) na voljo številna določila različnih zakonov. Nekateri izmed teh pravnih mehanizmov so zaradi interpretativne odprtosti pogosta pravna podlaga za represivna dejanja zoper svobodo izražanja (v medijih), med njimi pa je nedvomno *primus inter pares* – prvi med enakimi zakonski člen 301.

3 ČLEN 301 TURŠKEGA KAZENSKEGA ZAKONIKA

3.1 FORMULACIJA ZAKONSKEGA DOLOČILA 301

Aktualno besedilo člena 301 TKZ²⁰ se glasi:

- 1. Osebi, ki javno zaničuje turškost, Republiko ali Glavno narodno skupščino, se naloži kazen zapora v trajanju od šestih mesecev do treh let.**
- 2. Osebi, ki javno zaničuje Vlado Republike Turčije, državna zakonodajna telesa, vojaške ali varnostne organizacije, se naloži kazen zapora v trajanju od šestih mesecev do dveh let.**
- 3. Če je zaničevanje turškosti storila oseba s turškim državljanstvom v tuji državi, se ji naložena kazen zviša za eno tretjino.**
- 4. Za izražanje mnenj, katerih namen je kritika, ni predvidena kazen.**

Člen 301 označujem kot **difamacijsko žalitveno določilo**.

Naj pojasnim očitno podvojeno rabo dveh pojmov, ki se v samem bistvu, če se sklicujemo na SSKJ (Bajec 1994: 137, 1695), nanašata na isti pojem (*difamacija* – jemanje ugleda; blatenje, sramotenje, angl. *defamation*; *žaliti* – delati, govoriti kaj, kar prizadeva čast, ugled koga, angl. *insult*). Razlog je v njuni specifičnosti v kontekstu zakonskih določil. Pridevnik "difamacijski" je, poudarja Mendel iz organizacije Article

²⁰ *Türk Ceza Kanunu (Turški kazenski zakonik)*, dosegljiv na <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5237.html> (23. marec 2007).

19 (2000: 25), širši in bolj splošen pojem ter zaobjema vse (civilno- in kazensko-) pravne akte, ki s svojimi določili uravnavajo dve pomembni pravici, med katerimi ni avtomatične hierarhije (glej Article 19 2006b). Difamacijska zakonska določila naj bi definirala idealtipsko ravnotežje med dvema pravicama, ki si pogosto prideta navzkriž, druga drugi pa nista nadrejeni – pravico do svobodnega izražanja mnenj in legitimno potrebo po zaščiti ugleda druge osebe (ki ga SSKJ definira kot "zelo dobro mnenje, ki ga ima več ljudi o kom zaradi njegovih lastnosti, dejanj" (Bajec 1994: 1446)). Dober difamacijski zakon bi moral "zaščititi ljudi pred napačnimi – lažnimi izjavami, ki predstavljajo grožnjo njihovem ugledu" (glej Article 19 2006b: 1).

Zakonsko določilo 301 turškega kazenskega zakonika na splošno ustreza opisanemu namenu, vendar je treba definicijo dopolniti z besedo "žalitev", ki jo za bolj podrobno opredelitev takšnih določb uporablja Svetovni odbor za svobodo tiska (WPFC): "Žalitveni zakoni kriminalizirajo žalitev 'dostojanstva in časti' javnih uradnikov in nacionalnih institucij" (Koven 2004: 63). Ker je člen 301 del poglavja *Žalitev simbolov suverenosti države in slovesa njenih institucij* turškega kazenskega zakonika (Haraszti 2005: 10), ga takšna definicija najbolje opisuje.

3.1.1 Predhodnik – člen 159

V sklopu novega, v okviru predpristopnih reform k EU pomembno spremenjenega kazenskega zakonika, je člen 301 je prišel v veljavo 1. junija 2005. To se je sicer zgodilo po dveh zaporednih odlogih, temelječih na opozorilih o nesistematičnosti sprememb (Haraszti 2005) oziroma njihovi zgolj *pro forma* naravnosti do evropskih zahtev glede spoštovanja svobode izražanja (glej KHRP 2007a: 15).

Na koncu je bil predlog vseeno izglasovan in tako je bil pomanjkljivi, a kljub temu revolucionarni zakonik uveden. Gre za to, da ima njegova "novost" iz leta 2005 pomembno dimenzijo: navedena revizija je bila prva večja sprememba kazenskega zakonika od leta 1926. V prvih letih nove Republike Turčije, nastale leta 1923, so namreč bili islamski zakoni – t. i. šarija iz Otomanskega cesarstva – v sklopu Atatürkove totalne, državotvorno-modernizacijske revolucionarne reforme zamenjani z novimi zakoni po zahodnjaškem vzorcu. Medtem ko je bilo civilno pravo urejeno po vzoru tedaj veljavnih

zakonov v Švici, je kazenski zakonik vseboval večjo mero represivnih elementov, saj je sledil določbam iz Mussolinijeve italijanske različice iz leta 1889 (Sustala 2006: 22; Freely 2006). Predhodnik člena 301, člen 159, se je glasil:

Vsakdo, ki očitno užali ali poniža turško nacijo, Republiko, Glavno narodno skupščino, moralnost Vlade ter vojaških in varnostnih organizacij ali moralnost sodnih oblasti, ali pa se javno vključi v agresivna dejanja, ki izzivajo nezaupanje v zakonitost Glavne narodne skupščine, se kaznuje z zaporom od enega do šestih let. V primeru, da ime žrtve ni jasno omenjeno, ali da besede, ki vsebujejo žalitev ali napad, niso izrecne, hkrati pa obstaja nedvomen indic, da je ena od oseb, omenjenih v predhodnem stavku, bila užaljena oziroma ponižana, se šteje, da je bila ta oseba izrecno omenjena, žalitev, ponižanje ali napad pa izrecno izrečeni. Vsakdo, ki očitno sramoti zakone Republike Turčije ali sklepe Glavne narodne skupščine, se kaznuje z zaporom od 15 dni do šestih mesecev in s strogo denarno kaznijo. Če je dejanje žalitve ali napada zagrešil turški državljan v tuji državi, se kazen zviša za najmanj eno tretjino (Walden 2000: 45).

Iz te perspektive je člen 301 bolj demokratična in milejša različica svojega predhodnika, saj je zmanjšal in ukinil kazni za določene žalitve ter uvedel tretji odstavek, element javnega interesa, ki naj bi od morebitnega kaznivega zaničevanja ločil nekaznivo kritiko. Nova in z uvedbo potrjena verzija člena 301 pa kljub temu zaradi neuskkljenosti z mednarodnimi določili ni zadovoljila predstavnika OVSE za svobodo medijev. Haraszti je namreč v svoji reviziji določil predloga turškega kazenskega zakonika že pred uvedbo opozoril, da bi bilo treba člen 301 popolnoma umakniti, saj je "njegova edina funkcija prepoved kritike" (Haraszti 2005: 10). Kljub opozorilom, določilo ni bilo spremenjeno. Kot poudarja prof. Ayşe Işıl Karakaş, prva turška sodnica pri ESČP, je vlada privzela pristop "čakanja in opazovanja izvrševanja" (Today's Zaman, 26. julij 2007) ali, kot so ga mediji poimenovali – pristop "*better safe than sorry*"²¹. Yurdatapan, eminentni turški aktivist za človekove pravice in vodja Initiative za svobodo izražanja, poudarja, da je vlada ob uvajanju novega člena upala, da tožitelji enostavno ne bodo vlagali tožb, sicer pa jih bodo sodniki zavrgli, preden pride do sojenja. Čeprav se je slednje v nekaterih primerih res zgodilo, pa ostaja dejstvo, poudarja on, da obstoj pravnega akta kot takega predstavlja grožnjo svobodi izražanja (Yurdatapan v Mahoney 2006a).

²¹ "*Raje previden kot obžalujoč.*"

3.1.2 **Zgodovinski temelji difamacijskih žalitvenih določil**

Člen 301 torej kot tipičen predstavnik žalitvenega zakona, ki zadeva difamacijo države in njenih organov, po definiciji WPFC "zagotavlja posebno zaščito pred t. i. žalitvijo, napadom, pretiravanjem, zaničevanjem, ali nespoštovanjem predsedniku države in ostalim uradnikom – visokim ali nižjim – javnim ustanovam ali telesom, kot so parlament, policija ali vojaške sile, simbolom države, kot sta zastava ali grb ter samima državi ali naciji" (Koven 2004: 63).

Vpogled v zgodovinske temelje žalitvenih difamacijskih kazenskih restrikcij svobode izražanja, ki ga ponuja Kirtley, kaže, da ti izhajajo iz avtoritarnih sistemov, kjer so bili le eno izmed sredstev nadziranja množic in njihovega obvladovanja. Šlo je pravzaprav za vzdrževanje establišmentu ustreznega statusa quo z zadrževanjem tistih informacij o vladajočih (tedaj monarhov in aristokratov), ki bi lahko postale vzvod za nepokorščino in upor (2004: 98). To je vplivalo na današnjo zmedo med difamacijskimi določili in določili, ki zadevajo javni red. Hitro se lahko zgodi, da je difamacijsko določilo s prvotnim namenom obrambe ugleda preširoko zastavljeno in posega na področje urejanja javnega reda, kar pa pogosto ima za posledico napačno uporabo in neustrezno sankcioniranje javne razprave pod pretvezo zaščite ugleda (glej Article 19 2006b: 3).

Funkcionalnost takšnih zakonov v sistemih, v katerih različnost mnenj ni (bila) tolerirana, prav tako pa mnenje javnosti ni upoštevano, je očitna. Vendar kakršenkoli zakoniti vzvod za uresničitev podobnih restriktivnih tendenc v današnjem demokratičnem okolju nikakor ni upravičljiv: "če je politična razprava preprečena, je demokratični korektiv nedosegljiv /.../, rezultat /tega/ je nesprejemljiv korozivni učinek na procese javnega premišljanja" (Sunstein 1993: 136). Prav zaradi neizogibnega vpliva na javno razpravo trenutno veljavni mednarodni standardi zahtevajo, da je vsako zakonskopravno omejevanje svobode izražanja v demokratičnem sistemu "dokazano resnično nujno" (glej Article 19 2000: 4). Če sledimo Mendelu, že sam obstoj možnosti stroge sankcije predstavlja resen "zastraševalni učinek" (angl. chilling effect) oziroma potencialno oviro za svobodno izražanje legitimnih mnenj brez pomislekov (2004: 25–33). S takšnim ustvarjanjem predpogojev za (samo)cenzuro svojih državljanov se država oddaljuje od demokratične

zahteve za spoštovanje temeljne pravice do svobode izražanja, z njihovim uveljavljanjem pa ji dejansko grozi.

3.1.3 Difamacijski žalitveni zakoni v EU

Na podlagi vsega, do sedaj povedanega, bi lahko pričakovali, da je Turčija ena izmed redkih, ki se "ponaša" z obstojem takšne nedemokratske zakonske ovire svobodi izražanja. Dejstvo pa je, da zakoniki nekaterih evropskih držav, predvsem starejših članic EU (Avstrije, Belgije, Danske, Francije, Grčije, Italije, Nizozemske, Portugalske, Romunije, Španije in Švedske) med svojimi predpisi še vedno vsebujejo zakonske določbe, podobne členu 301. Takšne, ki predpisujejo kazen (zaporno ali denarno) za "žalitev nacije, predsednika, tujih predsednikov in diplomatov, javnih institucij in teles ter javnih uradnikov, zaradi njihove funkcije ali načina njenega izvajanja" (glej WPFC 2007: 1–9). Hrati pa, kot kažejo rezultati primerjalne študije, ki jo je v imenu Odbora za pisatelje v zaporu (WIPC) leta 2007 izvedla mednarodna pravna firma Clifford Chance, velja, da so vsi ti zakoni zgodovinska dediščina, "pravni anahronizmi", ki imajo danes le simbolično veljavo (glej WPFC 2007: 1–9). Njihova nezdružljivost z zahtevo po svobodi izražanja je prepoznana, zato se kot ostaline starih sistemov izredno redko (že desetletja ne) oziroma nikoli ne uporabljajo (glej WPFC 2007: 1–3). Niso pa popolnoma ukinjene.

Razlog, zakaj ti zakoni še vedno obstajajo pri starejših članicah EU, je dejstvo, da ustanoviteljicam Unije postopka prilagajanja pravosodja ni bilo treba opraviti. V nasprotju z njimi pa veliko naprednejše stališče zavzemajo predvsem mlajše članice EU (npr. Slovenija) in države kandidatke za vstop (kar je, konec koncev, tudi Turčija). Te države v skladu s priporočili popolnoma opuščajo kazenskopravno naravo difamacije države in njenih organov, ali pa jo urejajo s civilnopravnimi, za ta namen bolj ustreznimi določili (glej Article 19 2005: 13–14). To je na petem Srečanju za svobodo izražanja v Istanbulu, maja 2007, v opozorilo Turčiji zatrdila tudi Sara Whyatt, direktorica WIPC (glej WPFC 2007).

3.1.4 Turčija: proti toku

V nasprotju s trendom opuščanja oziroma neuporabe žalitvenih zakonov pa je jasno, da "se nikjer v Evropi ne izvajajo s tako zavzetostjo in s tako strogostjo kot v Turčiji, kjer so številni obtoženci v dejanski nevarnosti zaporne kazni" (glej WPFC 2007: 1). Člen 301 je v različnih publikacijah in kritičnih pregledih stanja na področju žalitvenih zakonov pogosto izpostavljen kot posebnost, izjema, katere posledice so v vseh pomenih besede pogubne za svobodo izražanja. "Težko si je predstavljati kazenski akt, ki bi bil bolj nejasen, neomejen, neprecizen in vseobsegajoč", je bilo poudarjeno v uvodni besedi poročila WPFC o razmerah na področju difamacijskih žalitvenih zakonov v svetu za leto 2006 (Greene 2007: 11).

3.2 VELJAVNA MEDNARODNA IN TURŠKA DOLOČILA

V različnih državah različno kategorizirani (bodisi kot civilno- ali kazenskopravna določila), izvajani in učinkoviti, so difamacijski zakoni zelo delikatni, saj s svojimi določili bolj ali manj posegajo v svobodo izražanja, brez katere so "vse ostale temeljne pravice in svoboščine zgolj iluzija. Brez svobode izražanja ni mogoča kontrola izvrševanja ostalih temeljnih pravic in svoboščin" in je "p/rav v tem ta svoboda velika, morda največja pravica in hkrati tudi največja odgovornost" (Berden 1999: 17).

Kot taka je svoboda izražanja opredeljena v vseh pomembnih mednarodnih moralno in/ali pravno zavezujočih določilih, katerih podpisnica je tudi Turčija.

3.2.1 Mednarodna določila

*19. člen Splošne deklaracije človekovih pravic*²²

Turčija je bila izmed vseh članic Združenih narodov med prvimi podpisnicami (6. aprila 1949) Splošne deklaracije človekovih pravic, ki v svojem 19. členu določa:

Vsakdo ima pravico do svobode mišljenja in izražanja, vštveši pravico, da nihče ne sme biti nadlegovan zaradi svojega mišljenja, in pravico, da lahko vsak išče, sprejema in širi informacije in ideje s kakršnimikoli sredstvi in ne glede na meje.

*19. člen Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah*²³

Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah, ki ga je Turčija podpisala šele decembra 2003, v svojem 19. členu dodatno razširi pravico iz Splošne deklaracije človekovih pravic ter uvede okvir njenega zakonskega omejevanja:

1. Nihče ne sme biti nadlegovan zaradi svojih mnenj.
2. Vsakdo ima pravico do svobodnega izražanja; s to pravico je mišljeno svobodno iskanje, sprejemanje in širjenje vsakovrstnih informacij in idej, ne glede na državne meje, v ustni, pisni, tiskani ali umetniški obliki ali na katerikoli drug svobodno izbran način.
3. Uveljavljanje svoboščin iz 2. točke tega člena obsega posebne dolžnosti in posebno odgovornost. Zato sme biti podvrženo določenim omejitvam, ki pa morajo biti izrecno določene z zakonom in potrebne:
 - a) zaradi spoštovanja pravic in ugleda drugih;
 - b) zaradi zaščite nacionalne varnosti ali javnega reda, javnega zdravja ali morale.

²² *Splošna deklaracija človekovih pravic*, sprejeta in razglašena z resolucijo Generalne skupščine 217 A (III), 10. decembra 1948. Dostopna na <http://www.varuh-rs.si/index.php?id=102> (12. januar 2008).

²³ *Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah*, sprejet in razglašen s strani Generalne skupščine Združenih narodov 16. decembra 1966. Dostopen na <http://www.amnestyinternational.si/clanek.php?id=317&l=dokumenti> (23. januar 2008).

10. člen Evropske konvencije o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin²⁴

Obveza spoštovanja pravice do svobode izražanja je del vseh pomembnejših mednarodnih dokumentov, ki zadevajo človekove pravice, vendar je Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin za Turčijo zagotovo najbolj relevantna, saj predvideva možnost individualne pritožbe na Evropsko sodišče za človekove pravice²⁵. Njen 10. člen (ki prav tako opredeljuje področja, na katerih je omejevanje svobode izražanja upravičeno) se glasi:

Svoboda govora

1. Vsakdo ima pravico do svobodnega izražanja. Ta pravica obsega svobodo mišljenja ter sprejemanja in sporočanja obvestil in idej brez vmešavanja javne oblasti in ne glede na meje. Ta člen ne preprečuje državam, da zahtevajo dovoljenje za delo radijskih, televizijskih in kinematografskih podjetij.
2. Izvrševanje teh svoboščin vključuje tudi dolžnosti in odgovornosti in je zato lahko podvrženo obličnostim pogojem, omejitvam ali kaznim, ki jih določa zakon in ki so nujne v demokratični družbi zaradi varnosti države, njene ozemeljske celovitosti, zaradi javne varnosti, preprečevanja neredov ali zločinov, za zavarovanje zdravja ali morale, za zavarovanje ugleda ali pravic drugih ljudi, za preprečitev razkritja zaupnih informacij ali za varovanje avtoritete in nepristranskosti sodstva.

Priporočilo Evropskega sodišča za človekove pravice

Kot Evropsko sodišče za človekove pravice pogosto poudarja, je svoboda izražanja steber moderne demokratične družbe ter

eden temeljnih pogojev njenega napredka in razvoja vsakega posameznika. Vsebina drugega odstavka člena 10 (čl.10-2) se nanaša ne samo na "informacije" ali "ideje", ki jih štejemo za sprejemljive, nežaljive ali nevtralne, ampak **tudi tiste, ki žalijo, šokirajo ali vznemirjajo državo ali katerikoli del populacije**. To so zahteve pluralizma, tolerance in strpnosti, **brez katerih ni**

²⁴ *Konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin*, usklajena s Protokolom številka 11 (EKČP), sprejeta 3. septembra 1953 v Odboru ministrov Sveta Evrope. Dostopna na <http://www.varuh-rs.si/index.php?id=108> (25. januar 2008).

²⁵ V letu 2007 je bila Turčija, glede na sklepe ESČP, najhujša kršilka človekovih pravic, saj je njena vlada bila kaznovana v 319 primerih, kar je skoraj dvakrat več kot število primerov "drugouvrščene" Rusije (175 primerov) (Önderöglu 2008).

"**demokratične družbe**". Med drugim to pomeni, da vsaka "formalnost", "pogoj", "omejitev" ali "kazen", ki zadeva to sfero, mora biti sorazmerna z zakonskim namenom (glej KHRP 2007b: 22, poudarki dodani).

3.2.2 Turška ustava

90. člen turške ustave²⁶

Spoštovanje in upoštevanje mednarodnih določil sta v turški ustavi predpisani z 90. členom – vsi ustrezno sprejeti mednarodni sporazumi imajo zakonsko moč:

Če v primeru zakonskih določb na področju temeljnih pravic in svoboščin pride do kolizije med ustrezno uveljaljenimi mednarodnimi standardi in domačo zakonodajo, se uveljavijo določila mednarodnih sporazumov.

S tem torej Turčija uradno priznava nadrejenost mednarodnih standardov domači zakonodaji.

Leta 2001 je bil izbrisan peti odstavek preambule turške ustave, v katerem je bilo izrecno navedeno, da "*varstvo ne bo zagotovljeno tistim idejam in mnenjem, ki nasprotujejo turškim nacionalnim interesom, temeljnim načelom obstoja in nedeljivosti turške države in ozemlja ter zgodovinskim in moralnim vrednotam turškosti*" (HRW 1999, poudarki dodani).

25. člen turške ustave: svoboda misli

25. člen trenutno veljavne turške ustave varuje svobodo misli, ki je neločljivi del svobode izražanja:

Vsakdo ima pravico do svobode misli. Nihče ne sme biti prisiljen odkriti svojih misli in mnenj za noben razlog ali namen, niti ne sme biti zaradi svojih idej in mnenj okrivljen ali obtožen.

²⁶ *The Constitution of the Republic of Turkey. Ustava republike Turčije*. Dostopno na http://www.anayasa.gov.tr/images/loaded/pdf_dosyalari/THE_CONSTITUTION_OF_THE_REPUBLIC_OF_TURKEY.pdf (26. januar 2008).

26. člen turške ustave: svoboda izražanja

V 26. členu svoje ustave definira Turčija svobodo izražanja in širjenja misli ter določa okvir njenega uveljavljanja oziroma morebitne omejitve:

Vsi imajo pravico izražanja in širjenja misli in mnenj ustno, pisno, v sliki ali s posredovanjem drugih medijev, posamezno ali kolektivno. Ta pravica vključuje svobodo sprejemanja in prenašanja informacij in idej brez vmešavanja uradne oblasti. S tem določilom radijski, televizijski, kinematografski in podobni načini prenosa niso podvrženi sistemu licenc.

Uveljavljanje teh svoboščin je lahko omejeno zaradi zaščite nacionalne varnosti, javnega reda in javne varnosti, temeljnih značilnosti Republike in ohranjanja nedeljive integritete Države z njenim ozemljem in nacijo, preprečevanja zločinov, kaznovanja prestopnikov, zadrževanja informacij, ki so državna tajnost, zaradi zaščite ugleda in pravic ter zasebnega in družinskega življenja drugih, zakonsko predpisane zaščite poklicnih skrivnosti ter zaradi zagotavljanja pravilnega delovanja sodstva. Formalnosti, pogoje in uradne postopke, ki zadevajo uveljavitev pravice do izražanja in širjenja misli, predpisuje zakon.

28. člen turške ustave: svoboda tiska

Svoboda tiska, neizogibni "podaljšek" svobode izražanja, na katero pomembno vpliva tudi člen 301 turškega kazenskega zakonika, je opredeljena v 28. členu ustave:

Tisk je svoboden in se ne cenzurira /.../ Država sprejme potrebne ukrepe za zagotovitev svobode tiska in svobode informiranja. V primerih omejevanja svobode tiska veljajo določila 26. in 27. člena Ustave /.../

3.3 UGLED TURŠKOSTI, REPUBLIKE, DRŽAVNIH INSTITUCIJ IN TELES

Splošni namen vseh zakonov, kakor tudi zakonskega člena 301, je urejanje pravic in dolžnosti članov skupnosti; da bi bili zakoni funkcionalni, je potrebna konformnost državljanov. Vendar ko govorimo o pravicah in svoboščinah, poudarja Chomsky, imamo v mislih človeška bitja, in ne abstraktnih političnih in pravnih konstrukcij (2002: 80). V tem pogledu "se prava vrednost državljanskih pravic še ni ukoreninila niti v splošni turški miselnosti niti v posameznih birokratskih opredelitvah" (Aytar 2006: 4). V avtoritarni turški ureditvi temelji pričakovanje konformnosti državljanov na prevladujoči predstavi, da so zakoni namenjeni varstvu "nedotakljivosti" države, in ne zaščiti posameznikov pred njeno morebitno samovoljo (Aytar 2006: 4).

Varstvo ugleda "*turškosti, Republike ali Glavne narodne skupščine /.../ Vlade Republike Turčije, zakonodajnih teles države, vojaških ali varnostnih organizacij*", kot ga zagotavlja člen 301, v tem pogledu torej ni nič nenavadnega:

prav na tem področju je najbolj verjetno, da bo vlada pristranska in da bo delovala na podlagi nelegitimnih, podkupljivih ali enostranskih odločitev. Logično je, da je vlada v dvomih, ko je treba regulirati razpravo, ki je potencialno škodljiva njenim interesom, in kadar je ta razprava politična, so državni interesi skoraj vedno v nevarnosti. Iz tega sledi, da je predpostavka vladinega nezaupanja tem močnejša, čim gre za politično razpravo. Močnejša, kot je ta predpostavka, večje postane breme opravičevanja /regulacij, op. S. B./ (Sunstein 1993: 134).

Nikakor pa ta "logičnost" ne opravičuje oziroma utemeljuje restrikcij. Omejevanje svobode izražanja zaradi zaščite ugleda (tretji odstavek 19. člena, kot ga predpisuje MPDPP) je legitimno le, ko je namenjeno varovanju ugleda drugega posameznika ali tistih entitet, ki imajo pravico tožiti in biti tožene.

Entitete, ki (n)imajo ugled(a)

Mednarodni standardi zanikajo upravičenost tistih zakonov, katerih namen ali učinek je varstvo "ugleda" tistih entitet, ki nimajo pravnega obstoja oziroma, ki same po sebi nimajo pravice do vlaganja tožb (glej Article 19 2000: 5). Organizacija Article 19

poudarja, da v tem smislu niti država niti narod nimata individualnega ugleda v kateremkoli kredibilnem pomenu te besede, da bi bil ta ugled upravičeno zakonsko zaščiten (glej Article 19 2000: 5–6). "Človekove pravice, med njimi tudi svoboda izražanja /.../ so omejene, vendar in *zgolj izključno* s pravicami *drugih enakopravnih subjektov*, torej *ne tistih subordiniranih*, kot so npr. država in njeni organi," poudarja Berden (1999: 17, poudarki dodani). Očitno je, zakaj je prej navedeno Sunsteinovo "breme opravičevanja" regulacij politične razprave – če so te formulirane kot vdor v posameznikovo svobodo izražanja – tako veliko: zato, ker je preprosto neutemeljeno.

Tudi Ashley (1976: 105) opozarja: vlada kot taka, kot masiven aparat, ne more biti predmet žalitve (tj. pravnega postopka zaradi žalitve). Prav tako so strukture, kot so "parlament", "vojska" ("*.../ Republiko ali Glavno narodno skupščino /.../ Vlado Republike Turčije, zakonodajna telesa Države, vojaške ali varnostne organizacije /.../*") ipd. presplošne, da bi predstavljale veljavno podlago za dejanje žalitve (Ashley 1976: 105), ker imajo javno in omejeno naravo ugleda (glej Article 19 2000: 7).

Tako ali tako prisotno dvoumnost in splošnost zaščitenih entitet v primeru člena 301 lahko na kratko ponazorim na primeru ene izmed njih, v členu 301 omenjene druge po vrsti, tj. "*Republike*" (za podrobno obravnavo turškosti glej 4. poglavje). Njena lingvistično-semantična dimenzija v turškem kontekstu ima še bolj izstopajoče implikacije za morebitno uporabo. Značilno je, da je uporabljena le beseda "Republika" (z veliko začetnico) in ne "Republika Turčija", ki bi v določenem obsegu verjetno omejila pomen:

kemalistični republikanizem je podprt z veliko dvoumnostjo besede "republika", ki se lahko nanaša na Republiko – kot okrajšava za Republiko Turčijo, lahko pa tudi označuje republiško administracijo. Opisana pomenska dvoumnost omogoča izenačevanje Republike – oziroma njenega sklicevanja na teritorialno državo – z omejeno, nadzorovano republikansko demokracijo. Iz tega sledi, da je grožnja republikanski ideologiji lahko predstavljena kot grožnja teritorialni državi" (Polat 2006: 516).

Torej, ker v tem primeru pojem "Republike" predstavlja samo državno ureditev in/ali teritorialno državo, izhaja, da je kakršnokoli kritično (tudi širše) obravnavanje teh potencialno inkriminirajoče, saj formulacija člena 301 ni niti približno dovolj jasna. Namreč, "k/imalizem je tako ozko poistoveten z državo, da je dojet kot njen integralni del. Tisti, ki dvomijo v kemalizem, so praviloma zaznamovani kot 'izdajalci'" (Jenkins 2001: 17). Kaj vse je lahko v tem primeru označeno kot kaznivo dejanje, je samo vprašanje interpretacije, opozarja Yurdatapan: "vsak uradnik s slabimi namerami lahko najde opravičilo za oviranje svobode izražanja" (v Mahoney 2006a).

Kritika in/ali difamacija vladajočih

Kljub upravičenemu obstoju kazenskih sankcij za netočne in difamatorne izjave o posameznikih ni nobenega opravičila za njihovo vsiljevanje, ko so vlada in njene institucije tarča obsodb ali zasmehovanja, pravi Kirtley (2004: 89). Prepogosto služijo le temu, da vladam in njenim uradnikom dajo moč zastraševanja ali sankcioniranja objavljenih publikacij in s tem odvrnitve novinarjev, znanstvenikov, politikov in navadnih državljanov od izražanja kritičnih pogledov, ki so domnevno žaljivi, napadalni ali difamatorni. "Ko vlado kritiziramo, ne glede na to ali upravičeno ali ne, je ne podcenjujemo, temveč utrjujemo, krepimo" (Kirtley 2004: 89–91). Takšne institucije morajo biti zaradi svojega dominantnega položaja v družbi odprte za in pripravljene na večjo stopnjo kritike kot navadni posamezniki (Poirel 2004: 15–16), saj "svoje besede in dejanja neizogibno in namerno odkrivajo skrbnemu nadzoru tako novinarjev kakor tudi splošnega občinstva, zato morajo kazati večjo stopnjo tolerance" (glej Article 19 2005: 7).

Tudi ESČP je večkrat poudarilo, da so meje kritike širše v primeru politikov (*Lingens v. Avstrija*, 1986) ali vlade (*Castells v. Španija*, 1992) ter da morajo avtoritete demokratične države sprejeti kritiko, tudi če je ta ostra, provokativna ali žaljiva (*Ozgur Gundem v. Turčija*, 2000) (glej AI 2006a). Poudarek je na odprti razpravi o političnih zadevah: difamacijski zakoni niso upravičeni, ko je njihov namen zaviranje legitimne kritike uradnikov ali razkrinkanje kaznivih dejanj korupcije (glej Article 19 2000: 3). Sodišče

zavrača predpostavko, na kateri temeljijo žalitveni zakoni, in sicer, da so čast in dostojanstvo vlade, njenih institucij in uradnikov upravičeni do večjega varstva kot običajni državljani (glej WPFC 2007: 2). Hkrati se vedno sklicuje na svojo večkrat poudarjano temeljno odločbo, da se svoboda izražanja mnenj nanaša ne samo na informacije ali ideje, ki so splošno sprejete, temveč tudi na tiste, ki so negativne, šokantne ali vznemirjajoče (glej KHRP 2007b: 22). Le na ta način je namreč omogočeno pravilno in učinkovito kanaliziranje družbenih sprememb.

Ali kot je to bolj voltairovsko²⁷ izrazil Kenan (2006):

Nesmiselno je ščititi pravico do svobodnega izražanja ljudi, s čigar pogledi se strinjamo. Pravica do svobode govora ima politično ostrost šele, ko smo prisiljeni braniti svoboščine ljudi, s katerimi se globoko ne strinjamo. Ideja sâma, da je nekaj "žaljivo", je indikativni problem. Veliko je načinov, na katere lahko izrazimo nestrinjanje s pogledi nekoga – lahko jih imamo za iracionalne, nazadnjaške ali preprosto napačne. Ampak trditi, da je ideja "žaljiva", pomeni postaviti jo zunaj meja racionalne razprave. Žaljivost je izzivanje, kljubovanje utrjenosti tradicije, religioznim dogmam ali taki čustveni občutljivosti, ki je racionalni argument ne more izbrisati. Je ideja, ki se dobro sklada z moralizirajočim, emocionalnim, pogosto iracionalnim pristopom k politiki, ki je danes vse prepogosto prisoten (Kenan 2006).

²⁷ "Gospod župan, mrzim to, kar pišete, toda življenje bi dal, da bi vam omogočil nadaljevati s pisanjem." Voltaire, francoski filozof, pisatelj in satirik v pismu M. le Riche, 6 februarja, 1770. Ta njegova izjava je, najbolj pogosto v formi "Tvojo pravico do izražanja mnenj ščitim vedno, tudi, kadar se s tabo ne strinjam", postala mednarodni moto organizacij, ki zagovarjajo pravico do svobode izražanja.

4 "ŽALITI TURŠKOST": ABSTRAKTNOST KONCEPTA TURŠKOSTI

Razmišljanje Malika Kenana (2006) o "moralizirajočem, emocionalnem, pogosto iracionalnem pristopu k politiki" v povezavi z izrazom "žaliti" zelo dobro strne naslednjo analizo pojma "turškosti", kot se pojavlja v členu 301 kazenskega zakonika.

Koncept turškosti je med vsemi entitetami, ki so zaščitene s členom 301, "najbolj abstrakten med abstraktnimi" – drugi pojmi kljub temu, da njihova kazenskopravna zaščita ni upravičena, niso nenavadni elementi podobnih določb (glej WPFC 2007: 4–9). V kritikah vedno poudarjena nejasnost in večdimenzionalnost tega pojma izvira (tudi) iz same formulacije. Namreč, že izbira izraza – *turškost* (tur. türklük) namesto terminološko "bolj pričakovane" *turške nacije* (tur. millet) ali *turškega državljanstva* (tur. türkiyelilik) razširi uporabni okvir daleč čez mejo zahtevane konciznosti pravnega določila. Na neustreznost in veliko preširoko zastavljenost kažejo tudi različni prevodi, ki so že inherentno interpretacije, se pa pojavljajo pri tolmačenju člena 301 (turška identiteta / turški nacionalni karakter / turška nacionalnost / turška država ipd.), predvsem v tujih medijih in strokovnih publikacijah, na katerih je temeljilo moje raziskovanje.

4.1 TURŠKOST V USTAVI

Ker zakoni urejajo in specificirajo ustavna določila, se je priporočljivo v primeru takšne nejasnosti, kot je prisotna pri izrazu "turškost", najprej obrniti na turško ustavo. Pri členu 301 gre za zakonsko omejevanje difamacije, zato je treba preveriti, kako (če sploh) temeljni dokument turške države definira domnevni subjekt te difamacije – turškost.

Vpogled v to, kako Turčija v ustavi definira svojega državljana – in njegove državljanske pravice (66. člen definira turško državljanstvo bolj ali manj politično-teritorialno: "Turk je vsakdo, ki je preko državljanstva vezan s turško državo") – nakazuje, da naj bi bila domnevna turškost razumljena kot pravno-politični status, pripisan vsem turškim državljanom, neodvisno od tega, ali imajo turško poreklo, ali ne (Yeğen 2004: 55).

Vendar Yeğen (2004: 55-56) opozarja, da takšna definicija ne pomaga preveč pri določanju celotnega okvira domnevne turškosti (kot je prisoten v zakonitem namenu člena 301), saj zanemari implicitni etnično-kulturni dejavnik, ki ga avtor identificira v svoji podrobni analizi definiranja turškosti skozi vse turške ustave – od formiranja države do zadnje ustave iz leta 1982:

Glede na določeno stopnjo nedoločljivosti, ki je prisotna v kategoriji turškosti, ko jo analiziramo skozi dvojnost politične definicije proti etnični, /.../ študije dopuščajo možnost, da turškost, ki je naznačena /angl. signified, op. S. B./ v turškem državljanstvu, včasih presega njegovo politično/teritorialno definicijo /.../ /D/okazujejo, da je tisto, kar turška država v nekaterih primerih razume kot turško državljanstvo, manj kot turškost /.../ oziroma jasno naznačijo, da obstajajo različne stopnje turškosti, in sicer: biti subjekt turške republike /angl. being subject of the Turkish Republic, op. S. B./, biti turški subjekt /angl. being turkish subject, op. S. B./ ali biti turški /angl. being turkish, op. S. B./ ter, kar je še pomembnejše, da **kategoriji turškega državljanstva ne uspe zajeti oziroma izčrpati turškosti v popolnem pomenu besede, /.../ kar nakaže, da ne more vsak turški državljan hkrati dosežati „turškosti“** (Yeğen 2004: 55–56, poudarki dodani).

Iz tega ne bi bilo napačno sklepati, da se lahko zakonski namen člena 301 v vsakem trenutku prelevi v poligon stalnega boja za kulturno-pomensko hegemonijo. S preseganjem meje turškosti, kot jo razumemo iz ustavnega določila, jo to potiska v tiste dimenzije, ki so v nacionalističnih tokovih prisotne od samega začetka turške državnosti.

4.2 IDEOLOŠKOST TURŠKOSTI

Gre za to, da je turškost predvsem zgodovinsko-ideološki koncept nacionalizma, ki je nastal v političnih gibanjih ("Mladi Turki"²⁸) ob padcu otomanskega islamskega multietničnega imperija in bil uporabljen za potrebe strateškega formiranja nove, distinktivne, moderne in sekularne turške nacije (Gol 2005: 121–125). Po večstoletni multikulturalni izkušnji sobivanja v velikem carstvu je novoosnovana Republika Turčija nasilno postala enonacionalna država. Šlo je za proces pozitivne stereotipizacije

²⁸ Revolucionarno politično gibanje otomanskih Turkov, ki so 1908 z vojnim prevratom odstavili sultana, prevzeli oblast in v poskusu prolongiranja obstoja razpadajočega imperija uvedli ustavo in parlament.

kolektivnega "MI" sebstva skozi zamišljeno personificiranje nove identitete v njeni idealni obliki (Pickering 2001: 95). Idealna oblika turškosti pa je (bila) zajeta v formuli "ena država – eno ozemlje – en jezik – en narod – vsi z enakimi pravicami in dolžnostmi" (Jenkins 2001: 40). Pod tem motom se je v dvajsetih letih 20. stoletja pod taktirko ustanovitelja države Atatürka začela intenzivna državna kampanja promoviranja turške monoidentitete. Bila naj bi kohezivna, homogena in monolitna (Kramer 2000: 3–11). Vse prvine turškosti (država, ozemlje, jezik, ljudstvo ...) tako pripadajo istemu "začaranemu krogu", ki sam sebe definira. Deklarativno ni priznana niti etnična niti kulturna različnost²⁹, saj je turška nacija opredeljena kot organska vizija homogene družbe, in ne kot pluralna koalicija različnih skupin (Kramer 2000: 5). Gre, torej, za zelo očitno verzijo "zanikanja različnosti znotraj nacije, /njeno/ podrejanje vseh morebitnih skupinskih identifikacij, ki temeljijo na lokalnosti, etničnosti, regionalnosti, diaspori itn.," ki jo ugotavlja Brookes (1999: 247–263).

Proces stalnega "sidranja" značilnosti turške uradne državne – kolektivne – identitete je močno prisoten še danes³⁰; "demokratska načela individualne svobode in pluralnosti vrednot so bila od nekdaj blokirana z organskim dojemanjem države in družbe" (Kramer 2000: 8), saj so bila označena za "grožnjo družbeni in nacionalni koheziji" (Jenkins 2001: 12). Čeprav je, poudarja Hall, nacionalna identiteta samo ena izmed mnogih družbenih identitet – "vsi /smo/ sestavljeni iz več družbenih identitet, /.../ iz kompleksne strukture različnih kategorij, ki si nasprotujejo (Hall v Brookes 1999: 247–263), je pomembno, opozarja Brookes, da prevladujoče reprezentacije nacionalnosti zanikajo takšno

²⁹ Obstoj različnih etničnih skupin je enostavno (bil) zanikan. To ima pomembne implikacije za etnične manjšine v Turčiji: tako tiste, ki niso uradno priznane (muslimanske etnične manjšine, npr. Lazi, Bošnjaki, predvsem pa Kurdi – kadar oni poudarjajo samo etnično plat svoje identitete, "uradna" Turčija trdi, da so "turška plemena, ki so zašla, pozabila svojo pravo pripadnost"), kakor tudi ustavno priznane (s pogodbo v Lausanni, 24. julija 1923, ki je označila konec grško-turške vojne, so določene današnje državne meje in na religiozni osnovi definirane uradno priznane – nemuslimanske – manjšine: Armenci, Grki in Židje).

³⁰ Ena izmed dveh ključnih platform za uspešno (samo)imaginacijo oziroma identifikacijo nacije kot koherentne, smiselne in homogene skupnosti (Anderson v Gökalp 2007: 3) je izobraževalni sistem: še vedno je na univerzitetni ravni izobraževalnega sistema obvezni predmet "*Atatürkova načela in zgodovina turške revolucije*", medtem ko osnovnošolske otroke učijo, da "najvišje človeško čustvo", ljubezen do domovine, potrdijo s prisego: "*Let my life be a gift to the existence of Turkishness*" /"*Naj bo moje življenje darilo turškosti*"/ (Jenkins 2001: 12). Druga podlaga so nacionalni mediji, za katere so mnoge študije (Gökalp 2007; Yumul in Ozkırmlı v Gökalp 2007; Sezgin in Wall 2005; Tunç 2002) dokazale izrazito tendenco reproduciranja nacionalističnega diskurza.

kompleksnost oz. jo poskušajo reducirati z insistiranjem na le določenih "tipičnih" značilnostih (1999: 247–263).

4.3 HEGEMONIJA TURŠKOSTI

Kategoriji turške nacije in/ali turškosti veljata za inherentno, neizogibno in samo po sebi razumljivo danost. Pri tem pa zgodovinskost in ideološkost konstrukta kategorij, kot posledica naturalizacije, seveda nikakor nista razvidni (Gökalp 2007: 4). Hobsbawm in Ranger razlagata, da "prevlado nacije kot naravne oblike politične in socialne organizacije krepijo mističnost strukture nepretrgane zgodovine, reinterpretiranje dogodkov in nadzgodovinski vidiki nacionalnega karakterja" (v Brookes 1999: 247-263). Kategoriji popolnoma izpolnjujeta tisto, kar Billig opisuje kot signaliziranje (angl. flagging) narodne enotnosti in njeno postavljanje v središče veselja (Billig v Gökalp 2007: 3).

Tako se je turški nacionalizem oblikoval v hegemonični diskurz ne samo v javni in politični sferi, temveč tudi v definiranju vsakdanjega življenja³¹ (Gökalp 2007: 2), v katerega vgrajuje težnjo po samopoveličevanju turške nacionalne identitete. Maksudyan poudarja, da v dominantnem in izključujočem diskurzu turškega nacionalizma turška "rasa"³² (pozicionirana kot dominantna skupina v državi) zaznava nacijo in nacionalno identiteto kot svoje lastništvo (2005: 313). V tem smislu je pomembno poudariti, da "nacionalizem v Turčiji ni specifična politična strategija, značilna le za desno usmerjene politične frakcije, temveč se je izoblikoval v "'predpogoj' /.../ in skupni označevalec, /.../ ki artikulira vse diskurzivne prakse" (Gökalp 2007: 4), kar poleg "pričakovanih"

³¹ V raziskavi javnega mnenja iz leta 2006 je 62 % vprašanih Turkov svoja stališča opisalo kot "nacionalistična", od tega 32,3 % kot "izključno nacionalistična" (Gökalp 2007: 4). Naj navedem nekaj elementov turškega banalnega nacionalizma – nezavednih rutin in navad ter prepričanj, ki na dnevni osnovi reproducirajo nacionalistični okvir življenja (Billig v Yumul in Ozkırmlı 2000: 2): Atatürkovi portret, obvezen v *vseh* javnih prostorih, je množično prisoten tudi v zasebnih stanovanjih, prav tako turška zastava, medtem ko se je sklicevanje na reka "*Kakšna sreča je, imenovati se Turk*" ali "*Turku je prijatelj le Turk*" oblikovalo v življenjsko pravilo vsakega državljana.

³² V svoji raziskavi zgodnjega turškega nacionalizma artikuliranega skozi rasistični diskurz turških antropoloških znanstvenih študij Maksudyan (2005: 308) ugotavlja znanstveno ambivalentnost in zamenljivost pojmov turške rase, nacije in nacionalne države.

konzervativnih, vključuje tudi liberalne, socialnodemokratske in celo socialistične diskurze, poudarja Gökalp (2007: 4).

Takšna, popolna dominacija izhaja iz dejstva, da je nacionalizem poleg sekularizma najbolj pomembno vodilo temeljne državne doktrine – kemalističnega republikanizma; kot tak je zapisan v ustavi (v 2., nespremenljivem členu) in posledično zaščiten z zakoni (Kramer 2000: 9). Zato niti ena identiteta, ki kljubuje nacionalni državni identiteti, temelječi na izključno turški kulturi, jeziku in identiteti (ki – pomembno in paradokсно – v praksi posredno vselej favorizira muslimanstvo³³), ni sprejeta in je po zakonu kazniva (İçduygu v Sezgin in Wall 2005).

4.4 EMOCIONALNA DIMENZIJA TURŠKOSTI

Na tej stopnji je treba izpostaviti Andersonovo trditev, da so nacije posebne, imaginarne kulturne tvorbe, ki uživajo močno emocionalno legitimiteto (Anderson 1990: 15). Če to dejstvo povežem z zgoraj omenjeno zakonsko regulacijo in ga projiciram na interpretativno odprti koncept turškosti iz člena 301, se odkrije bistvo problema.

Člen 301 z uporabo retorike difamacijskega določila namesto ugleda ščiti čustva. Še več: čustva države (pod tem razumem vsa v določilu navedena državna telesa in inštitucije) oz. čustva njenega prebivalstva, kakor ga pač država sama idealizira³⁴. Država pa, kot je prej ugotovljeno, nima ugleda, ki bi bil upravičeno zakonsko varovan. Že Harazsti je opozoril, da člen ne vsebuje referenc na kakršnokoli netočnost izjav, ki naj bi kršile določila člena (2005: 10). Gre za to, da so difamatorne izjave v svojem bistvu napačne/lažnive izjave, katerih neresničnost mora biti dokazljiva, da bi morebitna oškodovanost ugleda bila lažje in objektivno ugotovljiva ter s tem sankcije utemeljene

³³ Mnogi avtorji (Çağaptay v Taşpınay 2006: 815; Yeğen 2004: 58; Kramer 2000: 5; Günay 2006: 3) ugotavljajo, da kemalizem v praksi, nekonsistentno (še več – paradokсно!) s svojo doktrino sekularizma, nemuslimane (kristjane) izloča iz ideje turškosti, medtem ko so muslimani tisti, ki jo dosegaajo.

³⁴ V turškem primeru sta ti dve entiteti – država in ljudstvo – zaradi simbiotičnega prekrivanja pomenov oziroma insistiranja na njuni "neločljivi zvezi", pogosto težko ločljivi, pravi Kramer (2000: 3–11). To je moj glavni argument za uporabo oksimorona "čustva države" na tem mestu. Očitno je, da ob tem že sama stilna oblika "opozarja" na vprašanje konceptualne (ne)utemeljenosti (kolektivnega) čustva turškosti kot (zakonitega) temelja omejevanja izražanja, kar je tako ali tako predmet diplomske naloge.

(glej Article 19 2006b: 1–3). Vse to pa ni uresničljivo, ko gre za zaščito tako subjektivne kategorije, kot je (kolektivno) čustvo. Zlasti ko zakonsko določilo uporablja formulacijo, kot je "žalitev" ali "zančevanje", ki se izmika ustrezni in pravno konkretni definiciji – ali z besedami Kenana Malika (2006): trditi, da je misel "žaljiva", pomeni postaviti jo zunaj meja racionalne razprave.

V tem smislu obramba "ugleda" ali "časti" države v sodnih postopkih proti posameznikom, ki izražajo legitimna mnenja ali kritiko brez izrecnega namena onečastiti državo in njene institucije, ni nič drugega kot moralizirajoči, emocionalni, iracionalni pristop k politiki (kot ga opisuje Kenan Malik), v katerem ni prostora za dejstva. Zato so v primeru, ko subjekt (pri turškosti je to država) taka mnenja *doživlja* kot kritiko, ta določila lahko zlorabljeni z uporabo retorike obrambe ugleda (glej Article 19 2006b: 5).

4.5 PRILAGODLJIVOST KONCEPTA TURŠKOSTI

Fluidno, nepretrgano naravo procesa osmišljanja nacionalne identitete izpostavlja Volčičeva (2005: 303) ter poudarja izjemno spremenljivost in prilagodljivost tako članstva v njej, kakor tudi njenih meja.

Instrumentalno razsežnost oblikovanja nacionalne identitete avtorica potem poveže z najbolj dejavno silo znotraj tega okvira – z establišmentom: "elite so znotraj diskurza nacije nedvomno dejavne preko preoblikovanja in sprejemanja nacionalnih simbolov, vzporedno z osmišljanjem in prilagajanjem zgodovine lastnim interesom (2005: 304).

Abstraktnost in odprtost koncepta turškosti sta odločilni dimenziji v uporabi pravnega mehanizma 301 za vnaprejšnjo kriminalizacijo "delikta mišljenja" oziroma tistih idej, ki so ideološko nesprejemljive, a jih posamezniki (nenasilno) zagovarjajo. Ker turškost potencialno zaobjema zelo široko področje razprave, je nevarnost v tem, da dejstvo, katera izjava lahko pelje v kršitev zakona, ni predvidljivo.

Turškost iz 301. člena zakona TKZ je tisto, kar elitam oziroma oblasti v določenem trenutku ustreza, da je. Pomenska manipulacija, ki jo takšna nedoločenost koncepta

turškosti omogoča, lahko negativno vpliva na svobodo medijev. Eklatanten primer tega so sojenja novinarju Hrantu Dinku za zaničevanje turškosti.

5 HRANT DINK: SOJENJA ZA KRŠITEV ČLENA 301

5.1 ARMENSKO VPRAŠANJE – PREPOVEDANA TEMA

V treh letih (2004–2007) so Hrantu Dinku trikrat sodili za zaničevanje turškosti. Vsakič so bile kot nezakonite označene njegove izjave v zvezi s položajem armenske manjšine v Turčiji. Obe navedeni dejstvi – obdobje in tematika, sta v tem primeru zelo indikativni: tu nikakor ne gre za naključje, zato je poznavanje ozadja pomembno za razumevanje vzvodov sodnih procesov proti Dinku.

V letih med 2005 in 2007 se je dopolnilo devetdeset let od zgodovinskega dogodka, ki je pomembno zaznamoval razpad Otomanskega imperija ter pripravil teren za vznik nove turške države. Sredi prve svetovne vojne, v kateri si je močno oslabei, razpadajoči Otomanski imperij na strani Nemčije in pod vodstvom Mladih Turkov poskušal povrniti nekdanjo moč, se je med leti 1915 in 1917 zgodil velik masaker Armencev, živečih na področju Otomanskega cesarstva (Nisan 2002: 162–167). Do tedaj v otomanskost vpeta armenska nacionalna zavest se je, podobno kot turška, ob podiranju večetničnega cesarstva začela krepiti. V upanju, da jim bo pomagala doseči svobodo in neodvisnost, se je del otomanskih Armencev na strani sovražne Rusije bojeval proti imperiju. To so Mladi Turki na oblasti razumeli kot izdajo in (še eno) grožnjo celovitosti države ter izvedli silovit ukrep – dveletno serijo deportacij in masakrov armenske populacije, ki se je posledično občutno zmanjšala (Nisan 2002: 168). Danes Armenija ter nekateri strokovnjaki in države zaznavajo naravo in posledice teh dogodkov kot prvi genocid moderne dobe (Üstündag 2007). Skupnost naj bi izgubila med 300 000 in 1,5 milijonov pripadnikov (Goldberg 2006; Nisan 2002: 168). In prav v razhajanjih glede narave teh masakrov in števila njihovih žrtev leži problem. Zato je obujanje tega vprašanja "trenutno ena najbolj kontroverznih tem v Turčiji" (Belge 2005), katere širše politične razsežnosti se odražajo v dejstvu, da državi že leta nimata nikakršnih diplomatskih odnosov.

Uradna verzija zgodovinskih dogodkov

Posledica dejstva, da se je Republika Turčija ki je nastala šest let po spornih dogodkih, popolnoma in zavestno distancirala od dejanj Mladih Turkov med leti 1915 in 1917, je "skonstruiran, ponarejen in zmanipuliran kolektivni spomin in /aktualna/ politika aktivnega zanikanja", pravi Halil Berktaş, profesor zgodovine na istanbulski univerzi Sabancı (v Goldberg 2006). Turška država uradno priznava, da je veliko število Armencev umrlo, vendar trdi, da so bili poboji posledica oziroma kolateralna škoda državljanske vojne (izzvane z armenskim oportunističnim separatizmom v razpadajočem cesarstvu med prvo svetovno vojno), v kateri je velike žrtve utrpela tudi turška stran – dejstvo, ki je "sistematično zapostavljano" (Gökalp 2007: 8; Atkan v Goldberg 2006). Ugibanja o končnem številu armenskih žrtev uradna Turčija označuje za prazna in pretirana ter kategorično zavrača kakršnokoli namigovanje na genocidne razsežnosti dogodkov.

Uradno verzijo zgodovine z državo deli tudi široka populacija in velik del akademske skupnosti v Turčiji (Goldberg 2006). Finkel to opisuje kot "konservativno javno mnenje, ki se enostavno ne želi soočiti z določenimi vprašanji" (2000: 147–166), k čemer ključno prispeva prevladujoči nacionalistični diskurz sanktifikacije države (Kadıoğlu v Gökalp 2007: 4). Jasno je, zakaj je v takšnih okoliščinah svoboda izražanja neskladnih pogledov v očeh države nezdržljiva z njenimi stališči. Nasprotovanje uradni verziji zgodovinske realnosti in postavljanje pod vprašaj oziroma provociranje njene ortodoksne dogmatičnosti, je označeno za izdajalsko.

Ob javnem postavljanju politično občutljivih vprašanj o zgodovinskih dogodkih v času njihove obletnice je bila torej turškost uradno označena (skonstruirana) kot nasprotje armenskosti³⁵.

Kdorkoli si drzne izraziti nasprotujoče mnenje, tvega stigmo "disfunkcionalnega notranjega sovražnika" (Yumul in Özkırmli v Gökalp 2007: 5) oziroma nasprotnika turškosti v njenem najširšem pomenu. Obstoj široko uporabnega zakonskega določila 301 to omogoča in, kajpada, perpetuira.

³⁵ Pojma "turškost" in "armenskost" sta na tem mestu zavestno uporabljena v vsej svoji abstraktnosti.

5.2 *HRANT DINK*

Turško Pandorino skrinjico z armensko vsebino je kot armensko-turški novinar, urednik edinega turško-armenskega dvojezičnega neodvisnega tednika Agos in javno zelo dejaven zagovornik dialoga med Armenci in Turki pogosto odpiral prav Hrant Dink. Zaradi specifičnih okoliščin je na koncu postal tudi najbolj znani advokat svobode izražanja v Turčiji.

Javno delovanje

Pri svojem delovanju je Dink sledil nevtralni kritiki obeh skrajnosti obravnave problema armenske manjšine v Turčiji. Bil je kritičen in do turškega odnosa do armenske problematike in do vztrajanja armenske diaspore pri maščevanju za zgodovinske krivice (Oran 2006). V medijih je poudarjal potrebo po konstruktivnem ustvarjanju priložnosti za spravo, in ne vztrajanju na nasprotnih straneh: "turško-armenski odnosi bi se morali dvigniti iz 1915 metrov globoke jame" (Dink v Oran 2006).

Filozofije podajanja istega sporočila obema skupnostima (namesto naslavljanja vsake posebej) kot poudarjata Erdoğan in Ünal (2007: 8), ni praktical le v svojem časopisu Agos, ki je imel kljub nakladi samo 6000 izvodov močan vpliv (glej CPJ 2007). Tednik je namreč edini referenčni medij, v katerem lahko Turki dobijo vpogled v življenje introvertirane armenske skupnosti v Turčiji, turški Armenci kot taki pa možnost samoekspresije (Oran 2006). Dink je bil prav tako kolumnist dveh nacionalnih časopisov, bližjih konservativnim stališčem (Erdoğan in Ünal 2007: 8), in reden gost tv-oddaj (Mahoney 2006b: 28).

Skratka, "bil je Turk, ki je nasprotoval aremenskemu ekstremizmu, in Armenec, ki je nasprotoval turškemu ekstremizmu" (Doğu 2007), kar potrjuje tudi njegova izjava za CPJ: "kljubujem uveljavljeni verziji zgodovine, ker ne pišem o stvareh črno-belo. Ljudje so tukaj navajeni na črno-belo, zato so presenečeni, ko vidijo, da obstajajo tudi drugi otenki" (Dink v Mahoney 2006b: 28).

Reakcije okolja

V določenih delih turške družbe, močno zaznamovanih z dominantno vlogo države oziroma z nacionalističnimi idejami, Dinkovo aktivno zagovarjanje demokratičnih stališč ni bilo dobro sprejeto. Medtem ko je iz vrst radikalnih nacionalističnih skupin redno prejemal grožnje, je bila njegova napredna miselnost prevelik zalogaj tudi za določene armenske inštitucije, ki so zaradi tega prenehale z oglaševanjem v Agosu, pravi soustanovitelj tednika Şeşetyan (Şeşetyan v Ziflioğlu 2008).

5.3 PONAVLJAJOČI SE VZOREC SODNIH OBTOŽB

5.3.1 Prvi primer: "zastrupljena kri"

Februarja leta 2004 je bila v Agosu objavljena serija osmih člankov o armenski identiteti. Prvi izmed njih, ki je v javnosti dvignil veliko prahu, je bil članek z dne 6. februarja 2004, v katerem so predstavljeni dokazi, da naj bi bila nacionalna ikona – Atatürkova posvojenka in prva turška pilotka Sabiha Gökçen, armenska sirota iz masakrov 1915–1917 (Mahoney 2006b: 28).

Kot avtor članka, sicer napisanega v želji, da "postavi vprašanje, kako lahko zgodovinski konflikt preide v mir" (Dink v CPJ 2007), je bil Dink najprej deležen groženj iz podžupanovega urada ter protestov nacionalističnih skupin pred uredništvom tednika v İstanbulu. Potem pa je konec meseca drugi članek iz iste serije dal podlago za tožbo za zaničevanje turškosti (glej BIA 2007a).

S posebnim ozirom na negativnost nenehnega osredotočanja na zgodovino, v kateri Turki igrajo vlogo "sovražnega drugega", je Dink Armencem, predvsem diaspori, sugeriral usmerjanje v prihodnost in zdaj neodvisno Armenijo (Mahoney 2006b: 27). Članek z dne 13. februarja 2004 pod naslovom "Spoznavanje Armenije" je tako vseboval metaforo o "z besom do Turka 'zastrupljeni' armenski krvi" (Dink 2004).

Zaradi stilne in jezikovne nedorečenosti³⁶ ("*Čista kri, ki bo zamenjala zastrupljeno kri Turka, teče v častnih žilah, ki bodo povezovala Armenca z Armenijo*", poudarki dodani)

³⁶ Ker mi članek v izvorniku ni bil dostopen, in sem imela na voljo le angleško različico sporne izjave, sem se zaradi stilne in jezikovne nedorečenosti za definitivno potrditev resničnosti in natančnosti citata po

je nacionalistična skupina pravnikov, "Unija odvetnikov", navedeno izjavo (tj. njen del) zlahka dekontekstualizirala in interpretirala kot namigovanje na "zastrupljeno turško kri" ter proti Dinku vložila tožbo za zaničevanje turškosti (tedaj še pod členom 159) (Mahoney 2006b: 27). "Sodni postopek temelji na popolnem nesporazumu," je za RSF povedal obtoženi novinar, "nikoli nisem imel namena žaliti turških državljanov. Sporni izraz je izvlečen iz konteksta in je le simboličen. Dejanska tema članka je armenska diaspora, ki bo enkrat, ko se sprijazni s turškim delom svoje identitete, lahko odgovore na svoja vprašanja iskala v neodvisni Armeniji" (glej RSF 2005a).

5.3.2 Drugi primer: "turška rasa"

Urednik Agosa ni svoje države "žalil, šokiral in vznemirjal" (glej ESČP priporočilo, Veljavna mednarodna in turška določila) "samo" z alegorijami v svojem časopisu. Medtem ko je bil na istanbulske sodišču odprt prvi proces, je na sodišču v jugovzhodni Sanliurfi proti njemu potekal še en proces za enako dejanje (prav tako po členu 159 starega turškega zakonika, ki ga je kmalu zamenjal člen 301).

Zaničevanja turškosti je bil obtožen zaradi izjave, podane na konferenci "Globalna varnost, terorizem in človekove pravice, multikulturalnost, manjšine in človekove pravice" decembra 2002 (glej AI 2007). V svojem govoru se je Dink kritično dotaknil dela zaprisege, ki si jo morajo zapomniti vsi šolski otroci v Turčiji. Problematičnost verza "/j/az sem Turk, pošten in delaven" je ponazoril na lastni izkušnji: "kljub temu, da sem pošten in delaven /.../ /j/az nisem Turk, sem iz Turčije in sem Armenec" (glej WIPC 2005, poudarki dodani).

elektronski pošti obrnila na nekaj naslovov v Turčiji. Potrditev sem dobila iz turške Iniciative za svobodo izražanja (www.antenna-tr.org), ob njej pa tudi pripombo, da gre za nedorečen in interpretativno odprt del izjave, ki ga je tožilstvo negativno interpretiralo. Naj poudarim, da je tudi angleški prevod dokaj delikaten in je zato pričujoči citat zaznamovan z dvakratnim jezikovno-pomenskim transferjem: iz turščine v angleščino in potem v slovenščino. Zato kot referenco navajam tudi angleško verzijo:

"The clean blood that will replace the poisoned blood of the Turk is present in the honored veins that will be established between the Armenian and Armenia" (Dink 2004).

Zavedam se, da je moja zagata v tem primeru odsev težavnosti obravnavanja problemov v okviru druge kulture in jezika, saj diplomatska naloga temelji primarno na virih v meni dostopnih jezikih. Dejstvo je, da je za raziskovalca tujost jezika in kulture vedno določena omejitev.

Hkrati se je ozrl na diskriminatornost državne himne, ki se sklicuje na "raso": "Od otroštva sem z vami pel državno himno. Obstaja del, ki ga zadnje čase ne morem več peti in utihnem. Vi ga zapojete, sam se vam pridružim pozneje. Glasi se: 'Nasmehnem se svoji herojski rasi' /.../ *Kaj je herojstvo te rase?* Na primer, če bi šlo 'nasmehnem se svojemu delovnemu ljudstvu', /.../ bi jo zapel glasneje od vseh vas, ampak ni tako" (glej Wikipedia, poudarki dodani).

Dink se ni hotel izjasniti kot samo in edino Turk. Ker je bil enako ponosen na obe svoji identiteti, je s poudarjanjem te dvojnosti ogrožal monoidentitetno zasnovanost turškosti (glej Ideološkost turškosti), pravi Freely (2007: 8).

5.3.3 Analiza

Ker je očitno, da je Dink v navedenih primerih na nenasilen način podajal svoje legitimno mnenje, tj. skozi medije posredoval svojo *idejo* – brez izrecnega namena zaničevati, je že na tej stopnji jasno, da je v primeru navedenih *obtožb* za zaničevanje turškosti šlo za neposredno kršitev tako prvega odstavka 10. člena EKČP kakor tudi 19. člena SDČP (*Vsakdo ima pravico do svobode mišljenja in izražanja, všteti pravico, da nihče ne sme biti nadlegovan zaradi svojega mišljenja, in pravico, da lahko vsak išče, sprejema in širi informacije* /.../). Ker turška ustava v svojem 25. členu prepoved *nadlegovanja* iz drugega odstavka 19. člena SDČP navaja kot prepoved *obtoževanja* zaradi posameznikovih idej in mnenj, gre tudi za poseganje v ustavno zagotovljeno svobodo. Posredno gre tudi za ogrožanje svobode tiska, zagotovljene z 28. členom turške ustave oziroma poskus zakonskega oviranja normalnega delovanja medijev.

Če izhajamo iz pravno obvezujočega 19. člena MPDPP, bi bilo omejevanje opravičljivo, če bi šlo za spoštovanje ugleda drugega (enakopravnega in do tožbe upravičenega) subjekta. Vendar prej podani okvir njene abstraktnosti in arbitrarnosti turškost oddaljuje od te koncizne zahteve. Hkrati ter očitno – kot je razvidno iz Dinkovih primerov – širi meje idej, dozvetnih za kategorijo kaznivega zaničevanja turškosti, daleč čez črto natančnosti in predvidljivosti.

V primeru "strupene krvi" je prvostopenjsko sodišče v Istanbulu 7. oktobra 2005 Dinka obsodilo na pogojno kazen šestih mesecev zapora (če v petih letih ne ponovi podobnega kaznivega dejanja). RSF poroča, da je sodišče minimalno kazen obrazložilo z mnenjem, "da mišljenje, izraženo v članku, ne more biti interpretirano kot žalitev, temveč kot **kritika**" (glej RSF 2005, poudarki dodani). Ker tretji odstavek člena 301, ki je bil z reformo uveden kot element javnega interesa, ki ga zahtevajo mednarodni demokratični standardi, izrecno predpisuje, da *za izražanje mnenj, katerih namen je kritika, ni predvidena kazen* (Haraszi 2005: 10, poudarki dodani), Dinkova kazen potrjuje ugotovitev študije KHRP o tem, "da je sodstvo privzelo restriktivno interpretacijo člena in le redko uporabi novi odstavek, zaradi česar člen 301 kljub spremembi še naprej predstavlja veliko oviro svobodi izražanja" (glej KHRP 2007a: 17).

Dink se je na negativni izid sodnega postopka pritožil. V Agosu je takoj po razsodbi, oktobra 2005, objavil članek z naslovom "Ali bo ta kazenska klavzula /čl. 301(3), op. S. B./ zagotovila demokracijo?", v katerem je obtožbe za zaničevanje turškosti opisal kot politično motivirane (Mahoney 2006b: 27).

Na ta način si je s še eno izjavo – poleg statusa obtoženca za zaničevanje turškosti v prvem in obsojenca za enako dejanje v drugem primeru – "prislužil" novo obtožbo za kršitev turškega kazenskega zakonika. Na podlagi člena 288 je bil kot urednik Agosa obtožen za poskus vplivanja na neodvisnost sodstva (glej CTL 2005). Kontradiktornost obtožnice oziroma tožiteljeve interpretacije svojih izjav je Dink komentiral tako: "zame je nemogoče ne biti v precepu, saj sem hkrati /urednik in/ obtoženec. Temeljna pravica obtoženca pa je, da poskuša vplivati na sodni postopek. Če ne poskuša vplivati na sodni postopek, kaj mu potem preostane? Odhod na sodišče in soočenje s kaznijo" (Mahoney 2006b: 27). Za kršitev 288. člena kazenskega zakonika mu je grozila kazen od šestih mesecev do treh let; samo dejstvo, da je bila izjava objavljena v medijih, pa je pomenilo avtomatično zvišanje kazni za polovico (Haraszi 2005: 7). Dink je v intervjuju za CPJ opozoril na dejstvo, da so njegove izjave prenesli tudi drugi mediji, a je bila obtožnica vložena samo proti Agosu (Mahoney 2006b: 27).

Obtožb, da je z izjavami o diskriminatornosti državne himne in šolske zaprisege na konferenci o človekovih pravicah leta 2002 zaničeval turškost, je bil Dink oproščen 9. februarja 2006. RSF je izid prokomentiral kot "dovolj redek, da je vreden čestitk," ter zato konstruktiven in obetajoč "prvi nadobudni korak k večjemu uveljavljanju svobode izražanja v Turčiji" (glej RSF 2006). Hkrati je organizacija izrazila upanje, "da se bo takšna pravna praksa nadaljevala tudi v prihodnosti" (glej RSF 2006).

Vendar se je samo nekaj mesecev pozneje, julija 2006, izkazalo, da eden od stebrov (demokratskega) sistema v Turčiji (niti)³⁷ v primeru Dinkovega prakticanja svobode izražanja ne zadostuje popolnoma zahtevi, ki jo mednarodni standardi štejejo za temelj ustrezne zaščite človekovih pravic – zahtevi po ideološko neodvisnem sodstvu (glej Article 19 2000: 2).

Dinkov argument, da je v primeru "strupene krvi" šlo za alegorijo, je podprl tričlanski odbor sodnih izvedencev (glej AI 2007), vendar je višje sodišče za pritožbe na tem bazirano utemeljitev – da ni bilo niti materialnih niti emocionalnih elementov kaznivega dejanja zaničevanja turškosti – zavrnilo. Pogojna 6-mesečna kazen je bila potrjena z razlago, "da je omalovaževanje enega ljudstva, ob hkratnem povečevanju drugega, nemogoče opravičiti s svobodo izražanja, kakor jo določa Evropska konvencija o človekovih pravicah" (glej RSF 2006).

Dejstvo, da EKČP ureja *univerzalne* človekove pravice in svoboščine, daje ustrezno veljavnost in težo na njej temelječi *mednarodni* pravni praksi ESČP. Zato je ta "izjemno obsežna in vplivna ter na domačih sodiščih /znotraj posameznih držav, op. S. B./ pogosto citirana, ne samo v Evropi, temveč tudi po celem svetu" (glej Article 19 2006a: 30). Turčija kot ena izmed držav široke mednarodne skupnosti, ki se je s svojim podpisom obvezala spoštovati EKČP, naj bi se ravnala po smernicah ESČP.

In če tukaj povzamem nekatere najpogosteje navajane odločitve ESČP, ki so relevantne za Dinkov primer, pridem do smernice, ki se jo je Turčija v primeru kolizije med svojo zakonsko prakso in mednarodno spoštovanimi standardi obvezala spoštovati v svoji

³⁷ V letu 2007 je, glede na sklepe ESČP, Turčija bila najhujša kršilka človekovih pravic, saj je bila kaznovana v 319 primerih, kar je skoraj dvakrat več kot število primerov "drugouvrščene" Rusije (175 primerov) (Önderöglü 2008).

ustavi (glej 90. člen turške ustave, Veljavna mednarodna in turška določila). Demokratične države ni brez svobode izražanja tudi tistih informacij in idej, ki žalijo, šokirajo ali vznemirjajo državo ali katerikoli *del populacije*, zato morajo oblasti demokratične države sprejeti kritiko, tudi če je ostra ali provokativna (glej ESČP priporočilo, Veljavna mednarodna in turška določila).

Izjemno zaskrbljujoče je, če država alegorijo, kot je "strupena kri", dojema kot provokativno in zaničevalno (do enega segmenta svoje populacije) do te mere, da tudi na najvišjih instancah ne odstopa od zakonskega pregona.

5.3.4 *Tretji primer: "genocid"*

Ker je torej v Turčiji izkoristil vse pravne mehanizme, je Dink vložil tožbo na ESČP ter v tako nadaljeval z uveljavljanjem svoje pravice do svobode izražanja. Le da je sedaj, v luči sodne obtožbe in zato nenaklonjenega javnega mnenja, v javnosti močno poudarjal svobodo izražanja kot svojo – in splošno – temeljno človekovo pravico. Zatrnil je, da ne bo utihnil. "Verjamem v demokracijo in svobodo medijev in sem odločen nadaljevati boj," je izjavil za CPJ (Dink v Mahoney 2006b: 28). Reutersov inštitut za novinarske študije poudarja, da "*kampanjstvo* /angl. campaigning, op. S. B./ ni vedno sinonim za dobro novinarstvo, vendar ko poteka v sovražnem okolju, zahteva veliko mero poguma, ki ga je Dink pokazal" (Lloyd 2007).

Nov primer pa je pokazal, da je bila uporaba besede "genocid" za označevanje pokola Armencev v prvi svetovni vojni (brez v Turčiji uveljavljenjega prilastka "tako imenovani"³⁸), dovolj izzivalna, da je država ponovno opozorila Dinka, da je obravnavanje sporne zgodovinske teme "igra z ognjem".

12. julija 2006 je Dink dal intervju za Reuters. Na eno izmed vprašanj se je njegov odgovor glasil: "Seveda trdim, da se je zgodil *genocid*. Posledice pričajo o njem in mu dajejo ime. Razvidno je, da je ljudstvo, ki je na tem področju živelo štiri tisoč let,

³⁸ V povezavi s to temo prihaja do terminološkega konflikta: masaker vs. genocid – v turškem uradnem okolju je terminologija zaznamovana z besedno zvezo "tako imenovani" genocid, ki v tem kontekstu pomeni "neutemeljeno domnevo", saj ta razsežnost zgodovinskih dogodkov (na določenih instancah mednarodne skupnosti prepoznana) uradno ni priznana.

izginilo. To samo od sebe pojasnjuje zadevo" (glej IFEX 2007, poudarki dodani). Ko je bila izjava 21. julija 2006 v članku pod naslovom "En glas proti '301'" posredovana v Agosu, je bila nemudoma izdana nova obtožnica za zaničevanje turškosti na podlagi člena 301.

Obtoženi so bili Hrant Dink in njegov sin Arat kot urednika ter lastnik Agosa, Serkis Serkopyan. V tem primeru je Dinku zaradi pogojnosti prejšnje grozila še višja kazen: "pogojne kazni, ki se uveljavijo, če se kaznivo dejanje ponovi, so predvsem zahrbtne, saj predstavljajo stalno grožnjo z omejevanjem svobode govora tistih, nad katerimi visijo" (Mendel 2004: 26). Pogojna kazen za izrečene izjave torej predstavlja močan pritisk na posameznika. Gre za nadlegovanje – kršitev določil 19. člena (tako Splošne deklaracije človekovih pravic kakor tudi Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah). Če bi pa bil obsojen, bi bil Dink po definiciji AI zapornik vesti (glej AI 2007).

Kot poroča IFEX, je tožilstvo pritožbo utemeljilo z besedami, da "gre za neutemeljeno in zgodovinski resnici nasprotujoče namigovanje, da so ljudstvo uničili Turki" (glej IFEX 2007). Takšno uporabo zakona za pomisleke o predrepublikanskem obdobju lahko utemeljeno interpretiram kot poskus obrambe oziroma "varstva ideološke neomadeževanosti države" (Finkel 2000: 148). Volkan Aytar iz TESEV-a, največje neodvisne turške fundacije za družbena in ekonomska raziskovanja, opozarja na prisotnost dogmatične dimenzije v tožbah skupin, ki najbolj pogosto uveljavljajo zakonski člen 301: "te ljudi moti dejstvo, da obstajajo taki, ki kljubujejo temeljnim idejam o tem, kaj pomeni biti Turk. Vselej so jih jemali kot nekaj nespremenljivega, kot nekaj, o čemer se ne govori, kar je sprejeto tako, kot je" (v Davies 2007).

Dejstvo, da so določene ideje ideološko korektne oziroma (v obravnanem primeru) uradno sprejete, ne opravičuje težnje po njihovi izključni zakonski zaščiti. Organizacija Article 19 opozarja, da bi bila takšna poteza neiskrena. Ne bi upoštevala štirih tehtnih argumentov za zaščito različnosti idej, ki jih je ponudil filozof John Stuart Mill (glej Article 19 2006a: 33). Predvsem prvega: če je mnenje zatirano, se ne bo nikoli izvedelo,

ali je mogoče (bilo) resnično; zanikati morebitno resničnost tujega mnenja pa predpostavlja lastno nezmotljivost (glej Article 19 2006a: 30–33).

Lahko rečemo, da je Turčija v tem smislu artikulirala predpostavko lastne nezmotljivosti preko neomejene in fleksibilne narave pojma "turškosti" iz zakonskega člena 301. Država, ki na ta način kriminalizira in zatira širok razpon nasprotujočih, a legitimnih mnenj, ne more veljati za demokratično.

Nadlegovanje in nasilje

Resnost ponavljajočega se vzorca sodnih postopkov proti Hrantu Dinku za zaničevanje turškosti je še toliko večja, če upoštevamo politično ozračje, v katerem so se odvijali. Prav tedaj je EU upočasnila pogajanja s Turčijo, kongres ZDA je razpravljal o priznanju armenskega genocida (Üstündag 2007), francoski parlament je glasoval o zakonski prepovedi *zanikanja*³⁹ armenskega genocida (Önderöglu 2006) in na skoraj isti dan je bil z Nobelovo nagrado za književnost nagrajen v Turčiji osovraženi "zaničevalec turškosti", Orhan Pamuk⁴⁰ (Gökalp 2007).

Očitno je, da je bil zakonski mehanizem uporabljen za nadlegovanje: žigosanje novinarja kot "izdajalca" oziroma nasprotnika nacionalnih interesov. Šlo je za pošiljanje političnih sporočil, ali – kot se je izkazalo – opozoril. Več kot trije sodni postopki v treh letih zaradi izražanja "nezaželenih" mnenj so delovali kot močan katalizator oblikovanja novinarjeve negativne stigme v turški javnosti. V napetih okoliščinah je stematično "zakonsko nadlegovanje kot sredstvo zatiranja nasprotujočih mnenj" (glej AI 2006a) postalo vzvod za najhujšo obliko represivnega dejanja, ki se lahko uresniči – "v času političnih sporov

³⁹ Na omejitve pravice do svobode izražanja, ki bi jo ta zakon predstavljal, se je Dink provokativno odzval: "Če sprejmejo zakon v Franciji, bom šel tja in kljub temu, da sem prepričan o nasprotnem, odprto trdil, da genocida ni bilo" (v Şafak 2007).

⁴⁰ Eden najbolj branih turških pisateljev in eno leto pozneje prvi turški dobitnik Nobelove nagrade za književnost, Orhan Pamuk, je bil leta 2005 obtožen "zaničevanja turškosti" zaradi izjave, podane v intervjuju za švicarski časopis *Anzeiger* 5.2.2005: "30.000 Kurdov in en milijon Armencev je bilo ubitih v tej deželi. Nihče razen mene si ne upa govoriti o tem." Turška zakonska praksa omejevanja svobode izražanja na podlagi člena 301 je tedaj prvič vzbudila mednarodno pozornost: po ostrih mednarodnih kritikah je sodišče zaradi tehničnih nepravilnosti primer zavrglo. Kakorkoli že, stigma izdajalca, ustvarjena okrog njegovega imena, je bila tako močna, da je Pamuk zaradi osebne varnosti kmalu zapustil državo (Belge 2005).

so novinarji pogosto med prvimi žrtvami, ko se skupine za dosego svojih ciljev zatečejo k nasilju" (AI 2004).

19. januarja 2007 je 52-letnega Hranta Dinka pred uredništvom Agosa v centru Istanbula ubil nacionalistično⁴¹ usmerjeni mladoletnik.

Ironija je v tem, da je Dink prav v svoji zadnji kolumni 10. januarja 2007 premišljeval, kako težko bo za Agos volilno leto 2007 v Turčiji, saj je zaradi številnih groženj slutil probleme: "Z mojega položaja bo leto 2007 verjetno še težje. Sodni procesi se bodo nadaljevali, novi se bodo začeli. Kdo ve, s kakšnimi dodatnimi nepravnicami se bom moral soočiti?" (Dink 2007).

V odzivu na dogodek je Joel Campagna, programski koordinator CPJ izjavil: "kot mnogi drugi turški novinarji se je Hrant Dink soočal s političnim pregonom zaradi svojega dela. Kaže, da je zdaj plačal najvišjo ceno" (glej CNN 2007). Tudi IPI je poudaril, da je "vsekakor verjetno, da se je morilec čutil upravičenega /do umora, op. S. B./, zaradi dejstva, da je Dink kršil zakon" (glej IPI 2008).

Umor novinarja, ki je bil zaradi svojega pisanja izpostavljen neprestanemu zakonsko-političnemu šikaniranju, je v Turčiji sprožil val množičnih protestov pod sloganom "Vsi smo Hrant. Vsi smo Armenci"; njegov pogreb je bil obenem tudi protestni pohod, na katerem se je zbralo več deset tisoč ljudi (Şafak 2007). Ostre mednarodne kritike in z njimi povezani pozivi k spremembi ali ukinitvi neustreznega zakonskega določila so vodili v (novo) obljubo sprememb.

⁴¹ BIA, turška organizacija za monitoring medijev, v svoji retrospektivi sojenj proti Hrantu Dinku poroča, da je obtoženi sedamnajstletni O. S. v prvem pričevanju po aretaciji 21. januarja 2007 izjavil, da je Dinka ubil, ker se je "počutil užaljenega", ko je na internetu prebral njegove članke (glej BIA 2007a).

5.4 POSLEDICE

Samocenzura

Leto dni po Dinkovem umoru, ki je označen za simptom in obenem najbolj nasilna manifestacija hujših turbulenc v 45-letni turški demokraciji, je člen 301 kazenskega zakonika še vedno veljeven in nespremenjen (glej WIPC 2008).

Da se uveljavljanje člena ni spremenilo, priča tudi nadaljevanje postopka zaradi objave izjave o genocidu v tedniku Agos. Medtem ko je bil Dink posthumno oproščen obtožb za kršitev členov 288 (za poskus vplivanja na neodvisnost sodstva) in 301 (za zaničevanje turškosti z izjavo o genocidu), sta bila druga dva obtoženca, njegov sin in urednik Agosa ter lastnik Serkopiyan, oktobra 2007 – devet mesecev po Dinkovi smrti, kaznovana s pogojno kaznijo enega leta za kršitev člena 301 zaradi uporabe besede "genocid" (glej WIPC 2007).

Dejansko število obtoženih za zaničevanje turškosti je v primerjavi s številom odprtih primerov sicer majhno, vendar pa AI poudarja (glej AI 2007), da to dejstvo nikakor ne zmanjša resnosti sporočila, ki ga oblasti z nenehnimi pregoni, preiskavami in novimi primeri pošiljajo ne samo "upornikom", temveč tudi celotni javnosti – vključno z mednarodno.

Primeri izjav, na katerih so temeljile obtožbe za zaničevanje turškosti proti Hrantu Dinku, nazorno kažejo, kako nejasna in arbitrarna je implementacija zakonskega člena 301.

Zakon ne sme biti odprt za interpretacije, tj. biti mora čimbolj natančno določen. Jasno je, da člen 301 ne izpolnjuje vseh elementov zahteve, da mora biti zakonsko določilo "dostopno, nedvoumno ter ozko in natančno določeno" (glej Article 19 2000: 4), še manj pa zahteve, ki gradi na predhodni – da mora zakon vsakemu posamezniku omogočati "ustrezno gotovost, s katero lahko vnaprej oceni (ne)zakonitost svojih dejanj" (glej Article 19 2000: 4). Posameznik na podlagi nedorečenih pravil ne more uravnati lastnih dejanj. Pretežno subjektivna narava tega, kaj je (za koga) v določenem primeru kritika, žalitev ali zaničevanje turškosti, vpliva na to, da se je obtožb težko ubraniti. Tisto, kar je bilo mišljeno kot kritika – ali niti to ne, temveč le izražanje mnenja, nasprotnega uradnemu – lahko vodi v kršitev zakona. To nazorno potrjuje izjava novinarka in

aktivistke za svobodo izražanja Nadire Mater, ene izmed številnih obtoženih kršitve člena 301: "preden začneš pisati o zadevah, kot so vojska ali Kurdi, dvakrat ali trikrat premisliš" (Mater v Mahoney 2006: 4).

Najlažji izhod, pričakovana posledica in zaskrbljujoče dejstvo, ki sledi, je apriorni nadzor samega sebe pri ustvarjanju del, namenjenih javnosti, tj. samocenzura. Študija KPHR med turškimi novinarji ugotavlja zaskrbljenost glede tega, kaj in kako govoriti, da bi bilo skladno s členom 301, in da ne bi vzbujalo zanimanja oblasti (glej KPHR 2007b: 48). Elementarni del samocenzure – izpopolnjenost tehnike izbire besed, je opisal Mahçupyan, Dinkov kolega iz Agosa: "/pri/ mnogih ljudeh, ko pišejo, obstaja neka vrsta samonadzora, /.../ sčasoma se oseba nauči, kako pisati, da samo sebe nezavedno ščiti. Rečeš tisto, kar hočeš, prav tako pa tudi veš, kako moraš to povedati" (Mahçupyan v Birch in Gross 2007). Kako ponotranjena in normalizirana lahko postane takšna samocenzura, pa najbolje ilustrira odziv Hrant Dinka na številne obtožbe: "/t/i primeri me niso ustavili ali zastrašili. Ne uporabljam samocenzure. To se pravi, ko pišem, pazim, da koga ne užalim" (Dink v Mahoney 2006b: 28).

Nekateri se poslužujejo tudi radikalnejših varnostnih ukrepov. Preden članek objavijo, ga dajo v pregled odvetnikom, da ti odstranijo ali ustrezno preoblikujejo morebitne kompromitirajoče dele (glej KPHR 2007b: 48). Baskın Oran, profesor političnih ved in obtoženec za zaničevanje turškosti, tako razlaga: "štiri od petih svojih člankov pokažem svojemu odvetniku. Da, vnaprej /.../ /t/ako cenzuriram svoje pisanje. Isto stvar povem z drugimi besedami" (v Birch in Gross 2007).

Stigmatiziranost

Poleg samocenzure pri izražanju morajo obsojenci ali tisti, ki pred očmi javnosti podirajo ustaljene tabuje, paziti tudi na osebno varnost – še posebej po umoru Hrant Dinka, saj jim je ta bil do zdaj največji opomin. Kot piše Davies (2007), je bila vlada po njegovem umoru številnim, za zaničevanje turškosti obtoženim javnim osebam – novinarjem in intelektualcem – primorana zagotoviti osebne telesne stražarje.

"Stranski učinek" vztrajanja pri prepovedanih političnih in zgodovinskih temah so, za nekatere vsakdanje in že "normalne", grožnje. Mahçupyan, kolumnist in nekdanji urednik Agosa priznava, da razen sebe pozna veliko ljudi v takšni situaciji: "vsi so dejansko deležni groženj. Tako si v tem /položaju/ z drugimi, nisi sam. To ti da občutek solidarnosti in normalizira zadeve. Ko vidiš, da vsi prejemajo grožnje, se pomen 'grožnje' na nek način zmanjša. In tedaj razumeš, da cela stvar ni proti tebi osebno, ti si le delček večjega nasprotovanja ali konflikta, ki je prisoten v Turčiji" (v Birch in Gross 2007).

"Represivno ozračje in samocenzura sta inteligenco, tiste, ki bi morali biti najbolj zgovorni in odmevni ambasadorji svoje države, tako prestrašila, da si ne upajo spregovoriti" (Davies 2007).

Varnost in občutek spoštovanja, ki bi ju država morala zagotavljati svojim državljanom z doslednim in popolnim spoštovanjem svobode izražanja (glej Article 19 2006a: 21) v Turčiji nista zagotovljena. Tam je dejstvo, da lahko "novinarje napadajo, zapirajo ali jih prisilijo v samocenzuro zaradi represivnih vodstev" (glej AI 2006b) posledica (tudi) tega, da so na voljo ustrezni zakoni, kot je 301. člen kazenskega zakonika, z očitnim namenom ohranjati "nepripravljenost nekaterih vlad, da bi drugače mislečim dovolile spregovoriti /.../ /ter/ strah, da bodo novinarji razkrili zlorabe, ki jih /vlade/ poskušajo zakriti" (glej AI 2006b).

Tisto, kar je pred desetimi leti o turški situaciji za HRW povedal pisatelj in kolumnist Ahmet Altan velja še danes: "Lahko rečete, da svobode izražanja ni; lahko rečete, da svoboda tiska obstaja; v obeh primerih imate prav. Ne gre za tipično diktatorstvo – meje so nejasne, ne ve se, kje so. Uporaba zakona je arbitrarna. V tem primeru je poljubnost toliko hujša. Ne veš, kdaj lahko zaideš v težave" (Altan v HRW 1999).

6 ZAKLJUČEK

Of course the laws are always functional

the only question is

for whom⁴²

(Loesje)

Turčija se od svoje ustanovitve deklarira kot demokratična republika. V svoji ustavi in z ratifikacijo pomembnejših mednarodnih moralno in/ali pravno zavezujočih sporazumov, se je zavezala spoštovati človekove pravice, med njimi tudi pravico do svobode izražanja. Brez svobode izražanja ni, in ne more niti biti svobode medijev, pomembnega indikatorja demokratičnosti države.

Cilj naloge je bil raziskati in pokazati, v kolikšni meri sta spoštovanje in dejansko izvajanje mednarodnih meril svobode medijev in izražanja resnično prisotni in prakticirani v Turčiji. Specifičen zgodovinski razvoj je "demokratičnost" turškega sistema naredil relativno in neliberalno obarvano: mediji niso imeli ustreznih pogojev za pravilno funkcioniranje. "Pravico" imeti medije pod svojim nadzorom si je vedno lastila turška država. Danes to (s prizadevno pomočjo gospodarskega sektorja) na določene načine še vedno izvaja, zanimivo pa je, da v njenem kazenskem zakoniku obstaja en sam člen, ki ga lahko označimo za indic širše težnje po nadzoru ideološke "ustreznosti" (medijsko posredovanega) izražanja mnenj. V manj kot treh letih obstoja člena 301 TKZ, ki prepoveduje zaničevanje turškosti in slovesa državnih institucij, je bilo sojeno več kot stotim ljudem, ki so si upali izražati z vidika države politično nekorektna mnenja.

Osrednja hipoteza diplomske naloge je bila, da se člen 301 turškega kazenskega zakonika lahko uporablja kot zakonito sredstvo omejevanja legitimnega izražanja mnenj, ki se ne skladajo z uradno interpretacijo zgodovinskih dogodkov. Za oporne točke pri preverjanju veljavnosti navedene trditve so bile postavljene tri podhipoteze.

⁴² "Razume se, da so zakoni vedno funkcionalni; vprašanje je le, za koga." (citat s plakata mednarodnega gibanja za svobodo govora "Loesje"; dostopno na www.loesje.org, interpunkcija dodana).

Analiza zakonskega določila s stališča njegove formulacije in namena je pokazala, da je pričakovanje o neusklajenosti difamacijskega žalitvenega določila 301 TKZ z mednarodnimi standardi svobode izražanja in priporočili glede njenega omejevanja utemeljeno. Prvo podhipotezo zato lahko **potrdim**. Vendar je treba kljub temu izraziti določen zadržek tj. opozoriti na dejstvo, da ima večina starejših držav članic EU po namenu podobna določila, ki jih kljub neuporabi še vedno ni ukinila.

Kot bistvo problema se je izkazalo dejstvo, da je pojem "turškosti" neustrezen izraz za uporabo v zakonskem določilu. Gre za to, da nejasen in fleksibilen koncept turškosti zelo razširi obseg tistih idej, ki so potencialno primerne za kaznovanje oziroma zakonsko omejevanje temeljne človekove pravice do svobode izražanja. S tem je druga podhipoteza **potrjena**, na podlagi česar lahko sklepam, da sta ideološkost in interpretativna odprtost koncepta turškosti glavni razlog za najbolj problematični vidik člena 301 TKZ, njegovo uveljavljanje v praksi.

Ponazoritev problematičnega uveljavljanja je analiza sodnih postopkov, sproženih proti turško-armenskemu novinarju Hrantu Dinku, ki je v medijih nenasilno zagovarjal svoja legitimna in benevolentna mnenja, nasprotujoča uradni interpretaciji (zgodovinskih) dogodkov. Člen 301 kazenskega zakonika je bil v primeru njegovih sojenj uporabljen kot zakonito sredstvo države za omejevanje izražanja mnenj, ker so kljubovala njeni, uradni verziji dogodkov ali dejstev. Zaradi tega **potrjujem** tudi tretjo podhipotezo.

Na podlagi navedenih ugotovitev potrjujem osrednjo hipotezo svoje diplomske naloge.

Vpliv zakonske regulacije na svobodo izražanja in medijev je ključnega pomena za pravilno in učinkovito spodbujanje in usmerjanje družbenih sprememb. Že en sam primer ogrožanja svobode medijev lahko vpliva na zaviranje demokratičnosti določene družbe. V primeru, obravnavanem v tej diplomski nalogi, so posledice številnih sodnih postopkov zaradi zaničevanja turškosti proti novinarju Hrantu Dinku ustvarile temelj za različna, neposredna in posredna represivna dejanja zoper svobodo medijev v Turčiji. Stigma

nasprotnika države, ki jo ustvari obtožba ali obsodba zaradi zaničevanja turškosti, lahko posameznike odvrne od izražanja določenih mnenj, ki se dotikajo tabuiziranih tem, ter jih prisili v različne oblike samocenzure. Medtem pa v družbi takšna stigma ustvari ozračje, ki lahko ogroža posameznikovo varnost in, kot je razvidno iz primera Hrant Dink, posredno tudi življenje. V duhu uvodnega citata: *funkcionalnost zakonskega določila 301 je nedvomna, vprašanje je le, za koga.*

Negativen vpliv, ki ga ima zakonski člen 301 TKZ turške države na njeno svobodo medijev, jasno opozarja, da demokratičnost sistema ne sme biti le cilj projekta, zaželen "titula" ob ohranjanju avtoritarnih tendenc, kadar pride do nasprotovanj. Mora biti resnična, globlja in veliko obsežnejša sprememba miselnosti ter nenehen proces balansiranja pluralnih mnenj, ob samoumevni predpostavki spoštovanja temeljne človekove pravice do svobode izražanja.

7 VIRI

SEKUNDARNI VIRI

Bibliografija:

1. Anderson, Benedict (1990): *Zamišljena zajednica. Razmatranja o porijeklu i širenju nacionalizma*. Zagreb: Školska knjiga.
2. Ashley, Paul P. (1976): *Say It Safely. Legal limits of publishing, radio and television*. Fifth Edition. Seattle and London: University of Washington Press.
3. Bajec, Anton *et al.*, ur. (1994): *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: DZS.
4. Berden, Andrej (1999): Svoboda izražanja in zaščita posameznikov pred njeno zlorabo. *Pravna praksa*, 431, 17.
5. Brooks, Rod (1999): Newspapers and National Identity: the BSE/CJD Crisis and the British Press. *Media, Culture and Society* 21(2), 247–263.
6. Chomsky, Noam (2002): *Mediji, propaganda i sistem*. Zagreb: Što čitaš?
7. Christensen, Christian (2007): Breaking the news. Concentration of ownership, the fall of unions and government legislation in Turkey. *Global Media and Communication* 3(2): 179–199.
8. Finkel, Andrew (2000): Who Guards The Turkish Press? A Perspective on Press Corruption in Turkey. *Journal of International Affairs* 54(1), 147–166.
9. Gol, Ayla (2005): Imagining The Turkish Nation Through 'Othering' Armenians. *Nations and Nationalism* 11(1), 121–139.
10. Gökalp, Emre (2007): *Nationalist Discourses in the Coverage of Pamuk's Nobel Prize in Turkish Press. Paper presented at the 12th Annual World Convention of the Association for the Study of Nationalities (ASN)*. New York: Columbia University.
11. Hakki, Murat Metin (2006): Turkey and the EU: Past Challenges and Important Issues Lying Ahead. *Turkish Studies* 7(3), 451–471.
12. Hale, William (2001): Civil Society in the grip of Nationalism. Studies on Political Culture in Contemporary Turkey. *Middle Eastern Studies* 37(3), 209–211.
13. Halimi, Serge (2002): *Novi psi čuvaji*. Ljubljana: Maska: Mirovni inštitut.

14. Jenkins, Gareth (2001): *Context and Circumstance: The Turkish Military and Politics*. New York: Oxford University Press Inc.
15. Keane, John (1992): *Mediji in demokracija*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
16. Kramer, Heinz (2000): *A Changing Turkey. The Challenge to Europe and the United States*. Washington D. C.: Brookings Institution Press.
17. Maireder, Axel (2006): A Journalistic Spring? Freedom of Expression: Turkey's Long Road Towards Europe. *DeScripto. A Journal of Media in South-East Europe* 1, 18–21. Vienna: SEEMO (South East Media Organisation).
18. Maskudyan, Nazan (2005): The Turkish review of Anthropology and the Racist Face of Turkish Nationalism. *Cultural Dynamics* 17(3), 291–322.
19. Mousseau, Demet Yalcin (2006): Democracy, Human Rights and Market Development in Turkey: Are They Related? *Government and Opposition* 41(2), 298–326.
20. Nisan, Mordechai (2002): *Minorities in the Middle East. A History of Struggle and Self-Expression*. Second Edition. London: McFalland and Company, Inc.
21. Pickering, Michael (2001): *Stereotyping: the politics of representation*. New York: Palgrave.
22. Polat, Necati (2006): Identity Politics and the Domestic Context of Turkey's European Union Accession. *Government and Opposition* 41(4), 512–533.
23. Sezgin, Dilara in Melissa A. Wall (2005): Constructing the Kurds in the Turkish Press: A Case Study of Hurriyet Newspaper. *Media, Culture & Society* 27(5), 787–798.
24. Sunstein, Cass, R. (1993): *Democracy and the Problem of Free Speech*. New York: The Free Press.
25. Sustala, Lukas (2006): Mussolini's Relic – Erdogan's Challenge. Turkey's New Penal Code. *DeScripto. A Journal of Media in South-East Europe* 1, 22–23. Vienna: SEEMO (South East Media Organisation).
26. Taşpınay, Omer (2006): Islam, Secularism and Nationalism. Reproducing the Nation: 'Banal Nationalism' in Modern Turkey: Who is a Turk? *The Middle Eastern Journal* 60(4), 815–816.

27. Tibi, Bassem (2007): *The Political Culture of Democracy*. V *International Press Institute World Congress and 56th General Assembly Istanbul. Congress Report 2007*, 20–21. Vienna: IPI.
28. Tomšič, Matevž (2004): Dileme in zagate pri ocenjevanju demokracije. *Družboslovne razprave* 20(46/47), 133–146.
29. Tunç, Asli (2002): Pushing the Limits of Tolerance: Functions of Political Cartoonists in the Democratization Process: The Case of Turkey. *Gazette* 46(1), 47–62.
30. Tunç, Asli (2003): *Faustian Acts in Turkish Style: Structural Change in National Newspapers as an Obstacle to Quality Journalism in 1990–2003*. V O. Spasov (ur.): *Quality Press in Southeast Europe*. Bulgaria: SOEMZ/Sofia University.
31. Volčič, Zala (2005): The Machine that Creates Slovene Public Broadcasting in Re-affirming the Slovene National Identity. *National Identities Journal* 7(3), 287–308.
32. Yeğen, Mesut (2004): Citizenship and Ethnicity in Turkey. *Middle Eastern Studies* 40(6), 51–66.
33. Yumul, Arus in Umut Ozkırmlı (2000): Reproducing the Nation: 'Banal Nationalism' in the Turkish Press. *Media, Culture & Society* 22, 787–804.
34. Yüksel, Metin (2006): The Encounter of Kurdish Women with Nationalism in Turkey. *Middle Eastern Studies* 42(5), 777–802.

Prispevki, gradivo, analize z medmrežja:

1. AI (2004): *Press freedom: Deliberately targeted for doing their jobs*. Dostopno na <http://www.amnesty.org/en/news-and-updates/feature-stories/press-freedom-deliberately-targeted-doing-their-jobs-20040503> (3. april 2008).
2. AI (2006a): *Turkey: Article 301: How the Law on "Denigrating Turkishness" is an Insult to Freedom of Expression*. Dostopno na <http://www.amnesty.org/en/library/info/EUR44/003/2006> (3. april 2008).
3. AI (2006b): *Press Freedom: Journalists in need for protection*, 3. maj. Dostopno na <http://www.amnesty.org/en/news-and-updates/feature-stories/press-freedom-journalists-in-need-of-protection-20060503> (3. april 2008).
4. AI (2007): *Amnesty International Condemns Murder of Hrant Dink*, 19. januar. Dostopno na

- <http://www.amnestyusa.org/document.php?lang=e&id=ENGUSA20070119001>
(3. april 2008).
5. Article 19 (2000): *Defining Defamation. Principles on Freedom of Expression and Protection of Reputation*, julij 2000. Dostopno na: <http://www.article19.org/pdfs/standards/definingdefamation.pdf> (23. december 2007).
 6. Article 19 (2005): *Putting Expression Behind Bars: Criminal Defamation and Freedom of Expression. Background Paper for EU NGO Forum*, december 2005. Dostopno na <http://www.article19.org/pdfs/conferences/criminal-def-eu-ngo-paper.pdf> (12. december 2008).
 7. Article 19 (2006a): *Central Asian Pocketbook on Freedom of Expression*, oktober 2006. Dostopno na <http://www.article19.org/pdfs/tools/central-asian-pocketbook.pdf> (14. januar 2008).
 8. Article 19 (2006b): *Defamation ABC. A simple Introduction to Key Concepts of Defamation Law*, november 2006. Dostopno na <http://www.article19.org/pdfs/tools/defamation-abc.pdf> (15. januar 2008).
 9. Aytar, Volkan, ur. (2006): *An Overbearing Past, A Promising "Current" and a Black Future? Balancing Citizen's rights and Security in Turkey*. Dostopno na http://www.tesev.org.tr/eng/events/TESEV_Assessment_Paper.pdf (14. januar 2008).
 10. BIA (2007a): *Retrospective on Trials Against Hrant Dink*, 19. januar. Dostopno na <http://www.bianet.org/bianet/kategori/english/90480/retrospective-on-trials-against-hrant-dink> (11. februar 2008).
 11. BIA (2007b): *A Chronology: Hrant Dink's Murder*, 27. junij. Dostopno na <http://www.bianet.org/bianet/kategori/english/98382/a-chronology-hrant-dinks-murder> (20. februar 2008).
 12. Balci, Kerim (28.1. 2007): *Behold! The number of evil is still 666, not 301!* Today's Zaman. Dostopno na <http://www.todayszaman.com/tz-web/arsiv.do> (20. januar 2008).
 13. Baskin Oran (2006): *The reconstruction of Armenian Identity in Turkey and the weekly Agos*. Dostopno na http://www.armenews.com/article.php3?id_article=27696 (20. januar 2008).
 14. Belge, Murat (2005): *"Love me, or leve me?": the strange case of Orhan Pamuk*. Dostopno na http://www.opendemocracy.net/arts-turkey/orhan_pamuk_2935.jsp (4. januar 2008).

15. Becker, Lee B., Vlad Tudor in Nancy Nusser (2004): *Media Freedom: Conceptualizing and Operationalizing the Outcome of Media Democratization*. Dostopno na <http://www.grady.uga.edu/coxcenter/PDFs/Media%20Freedom.pdf> (25. februar 2008)
16. Birch, Nicholas in Gross, David (2007): *News war: Stories from a small planet*. *Turkish Winter*, 27. marec. Dostopno na http://www.pbs.org/frontlineworld/stories/newswar/req_turkey.html (6. april 2008).
17. Bozkurt, Göksel (2006): *Turkey debates free expression of Thought*, 1. oktober *Turkish Daily News*. Dostopno na <http://www.turkishdailynews.com.tr/article.php?enewsid=55409> (1. april 2008).
18. CPJ (2006): *Attacks on the Press in 2006. Middle East and North Africa. Turkey*. Dostopno na <http://www.cpj.org/attakcs06/mideast06/tur06.html> (4. januar 2008).
19. CPJ (2007): *Journalists killed in 2007*. Dostopno na <http://www.cpj.org/deadly/killed07.html> (16. januar 2008).
20. CTL (2005): *Current Trial Library*. Dostopno na <http://www.antenna-tr.org/ctl/index.asp?lgg=eg> (2. april 2008).
21. Davies, Elisabeth (2007): *Silenced: The nationalist war on Turkey's intellectuals* 7. marec. Dostopno na <http://www.independent.co.uk/news/europe/silenced-the-nationalist-war-on-turkeys-intellectuals-439177.html> (20. februar 2008).
22. Dink, Hrant (2004): *About Armenian Identity*, 13. februar. Agos. Dostopno na www.agbu.org.au/HD-03.PDF (15. januar 2008).
23. Dink, Hrant (2007): *A Pigeon-like unease of spirit*, 10. januar. Dostopno na http://www.opendemocracy.net/democracy-turkey/pigeon_4271.jsp (18. januar 2008).
24. Doğu, Ergil: *Hrant Dink: Requiem to a Lesser Turkey*. Dostopno na <http://www.eutcc.org/articles/1/17/document338.ehtml> (17. januar 2008).
25. Društvo za nenasilno komunikacijo (2008). *Kaj je nenasilna komunikacija?* Dostopno na http://www.drustvo-dnk.si/OP_nenasilna-komunikacija.html (2. april 2008).
26. EK (2006): *Turkey 2006 Progress Report. Commission of the European Communities: Commission Staff Working Document*, 8. november. Dostopno na http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2006/nov/tr_sec_1390_en.pdf (13. januar 2008).

27. Erdoğan, Murat in Ünal, Dervis Fikret (2007): *The Legacy of Hrant Dink and Turkey's EU Process*. ZEI EU – Turkey Monitor 3(1), 8. Dostopno na http://www.zei.de/download/zei_tur/ZEI_EU-Turkey-Monitor_vol3no1.pdf (19. januar 2008).
28. EurActiv (2007): *Olli Rehn: Turkey membership 'vital' for Europe*. Dostopno na <http://www.euractiv.com/en/enlargement/olli-rehn-turkey-membership-vital-eu/article-167807> (23. januar 2008).
29. Freedom House (2007): *Map of Press Freedom 2007*. Dostopno na http://www.freedomhouse.org/printer_friendly.cfm?page=251&year=2007 (13. februar 2008).
30. Freely, Maureen (2006): *Background report on the Insult Trials in Turkey*. Dostopno na <http://www.pencanada.ca/media/InsultTrials.pdf> (15. marec 2008).
31. Freely, Mureen (2007): *Why They Killed Hrant Dink*, 6. junij. Dostopno na www.eurozine.com/articles/2007-06-06-freely-en.html (6. januar 2008).
32. Fryer, Jonathan (2006): *Report on a Monitoring Visit to Istanbul, 6–10 February 2006*, 1–3. Dostopno na <http://www.englishpen.org/usr/wipc/REPORT%20ON%20A%20MONITORING%20VISIT%20TO%20ISTANBUL.pdf> (20. januar 2008).
33. Günay, Cengiz (2006): *Flags Against Fears and Uncertainties*. Dostopno na http://www.esiweb.org/pdf/esi_turkey_tpq_id_82.pdf (12. december 2007).
34. Greene, Marilyn, ur. (2006): *It's A Crime: How Insult Laws Stifle Press Freedom. A 2006 Status Report*, 35–47. Dostopno na http://www.wpfc.org/site/docs/pdf/It's_A_Crime.pdf (1. marec 2008).
35. Harastzi, Miklosz, ur. (2005): *Review of the Draft of Turkish Penal Code: Freedom of Media Concerns*, maj 2005. Dostopno na http://www.osce.org/documents/rfm/2005/03/14223_en.pdf (15. december 2007).
36. HRW (1999): *Turkey: Violations of Free Expression in Turkey*, februar 1999. Human Rights Watch. Dostopno na <http://www.hrw.org/reports/1999/turkey/> (23. marec 2008), dopolnjeno na <http://www.unhcr.org/home/RSDCOI/3ae6a8560.html> (23. marec 2008).
37. IFEX (2007): *In Various Legal Actions Against "Agos" Newspaper Staff, Some Acquitted, Others Still Facing Charges*, 19. junij. Dostopno na <http://www.canada.ifex.org/alerts/content/view/full/84255> (3. april 2008).

38. İHD (2007): *Human Rights Violations in Turkey. Summary Table of 2007*. Dostopno na http://ihd.tilda.com.tr/images/pdf/human_rights_violation_in_turkey_summary_table_of_2007.pdf (30. marec 2008).
39. IPI (2008): *IPI's Open Letter to the Turkish Government on Article 301*, 15. januar. Dostopno na http://www.freemedia.at/cms/ipi/statements_detail.html?ctxid=CH0055&docid=CMS1200414953665 (26. februar 2008).
40. Kenan, Malik (2006): *Free Speech in a Plural Society*, 23. november. Dostopno na <http://www.eurozine.com/articles/2006-11-23-malik-en.html> (23. oktober 2007).
41. Kirtley, Jane E. (2004): *Criminal Defamation: An "Instrument of Destruction"*. V Karlsreiter, Ana in Hanna Vuokko (ur.): *Ending The Chilling effect. Working to Repeal Criminal Libel and Insult Laws. Proceedings of the Round Table "What Can Be Done To Decriminalize Libel and Repeal Insult Laws"*, 89–102. Dostopno na http://www.osce.org/fom/item_11_13541.html (3. januar 2008).
42. KHRP (2007a): *Publishers on Trial: Freedom of Expression in Turkey in the Context of EU Acession. Trial Observation Report*, maj 2007. Dostopno na http://www.khrp.org/component/option.com_docman/task_cat_view/gid.38/dir,DESC/order,date/limit,10/limitstart,10/ (6. januar 2008).
43. KHRP (2007b): *Reform and Regression. Freedom of the Media in Turkey. Fact-finding Mission Report*, oktober 2007. Dostopno na http://www.khrp.org/component/option.com_docman/task_cat_view/gid.38/Itemid.47/ (12. januar 2007).
44. Koven, Ronald (2004): *How Dangerous Archaic Laws Can Be*. V Karlsreiter, Ana in Hanna Vuokko (ur.): *Ending The Chilling effect. Working to Repeal Criminal Libel and Insult Laws. Proceedings of the Round Table "What Can Be Done To Decriminalize Libel and Repeal Insult Laws"*, 63–66. Dostopno na http://www.osce.org/fom/item_11_13541.html (3. januar 2008).
45. Lloyd, John (2007): *"We are all Hrant Dink". John Lloyd on the end of a moral voice in journalism*. Dostopno na <http://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/about/discussion/hranddink.html> (23. marec 2008).
46. Mahoney, Robert (2006a): *Nationalism and the Press. As Turkish nationalists resist European tilt, free expression is a victim. Special Report 2006*, 16. marec 2006. Dostopno na http://www.cpj.org/Briefings/2006/turkey_3-06/turkey_3-06.html (9. marec 2007).

47. Mendel, Toby (2004): *The Case Against Criminal Defamation Laws*. V Karlsreiter, Ana in Hanna Vuokko (ur.): *Ending The Chilling effect. Working to Repeal Criminal Libel and Insult Laws*,. *Proceedings of the Round Table "What Can Be Done To Decriminalize Libel and Repeal Insult Laws"*, 25–34. Dostopno na http://www.osce.org/fom/item_11_13541.html (3. januar 2008).
48. Mahoney, Robert (2006b): *Bad Blood in Turkey*. V *Dangerous Assignments*, spring/summer 2006. Dostopno na www.cpj.org/regions_07/mideast_07/dink2.pdf (23. januar 2008).
49. Poirel, Christophe (2004): *The Council of Europe: Freedom of Expression must Prevail*. V Karlsreiter, Ana in Hanna Vuokko ur. (2004): *Ending The Chilling effect. Working to Repeal Criminal Libel and Insult Laws. Proceedings of the Round Table "What Can Be Done To Decriminalize Libel and Repeal Insult Laws"*, 15–19. Dostopno na http://www.osce.org/fom/item_11_13541.html (3. januar 2008).
50. Önderoğlu, Erol (2006): *Armenian Genocide Law Passed in France*, 12. oktober Dostopno na <http://www.bianet.org/bianet/kategori/english/86492/armenian-genocide-law-passed-in-france> (2. februar 2008)
51. Önderoğlu, Erol (2007a): *BIA Media Report: A Sober Day for Press Freedom*, 1. maj. Dostopno na <http://www.bianet.org/bianet/kategori/english/95428/bia%C2%B2-media-report-a-sober-press-freedom-day> (2. marec 2008).
52. Önderoğlu, Erol (2007b): *Turkey's Quarterly Media Monitoring Report Full Text*. Dostopno na <http://www.bianet.org/bianet/kategori/english/102579/third-quarterly-media-monitoring-report-full-text> (29. marec 2008).
53. Önderoğlu, Erol (2008): *BIA 2007 Media Monitoring Report: A Sad Year For Free Speech*. Dostopno na <http://www.bianet.org/bianet/kategori/english/104242/bia-2007-media-monitoring-report-a-sad-year-for-free-speech> (3. april 2008).
54. RSF (2005): *A Journalist of armenian origin faces three years for "insulting Turkish Identity"*, 13. julij. Dostopno na <http://www.rsf.org/article.php3?id:article=14391> (2. april 2008).
55. RSF (2006): *Armenian editor could face new persecution for referring to Armenian genocide*, 19. julij 2006. Dostopno na http://www.rsf.org/print.php3?id_article=14391 (20. marec 2008).
56. Şafak, Elif (2007): *Hrant Dink's Funeral*, 24. januar. Dostopno na http://www.opendemocracy.net/democracy-turkey/funeral_4281.jsp (4. april 2008).

57. Üstündağ, Erhan (2007): *A Chronology: Hrant Dink's Murder*, 27. junij. Dostopno na <http://www.bianet.org/bianet/kategori/english/98382/a-chronology-hrant-dinks-murder> (11. marec 2008).
58. Zengin, Nilüfer (2008): *For Erdogan, Freedom Means Headscarf Rather Than 301*, 16. januar. Dostopno na <http://www.bianet.org/english/kategori/english/104192/for-erdogan-freedom-means-headscarf-rather-than-301> (28. marec 2008).
59. Zifilioğlu, Vercihan (2008): *Darkness to Reunite With the Hope of Light*, 19. januar. Turkish Daily News. Dostopno na <http://www.turkishdailynews.tr/arsiv> (20. januar 2008).
60. Walden, Ruth (2000): *Insult Laws: An Insult to Press Freedom. A World Press Freedom Committee Study of More than 90 Countries and Territories*. World Press Freedom Committee Rex Run Fund, 45–51. Dostopno na <http://www.wpfc.org/site/docs/pdf/Insult%20Laws.pdf> (4. marec 2008).
61. Wikipedia: *Hrant Dink*. Dostopno na http://en.wikipedia.org/wiki/Hrant_dink 1. april 2008).
62. WPFC (2007): *Defamation and 'Insult': Writers react. Insult Laws in the European Union. A Silent Threat*, oktober 2007. World Press Freedom Committee. Dostopno na http://www.pen.org/downloads/documents/Defamation_Insult_2007 (6. februar 2008).
63. WIPC (2005): *Case of Month October 2005: Hrant Dink*. Dostopno na www.englishpen.org/writersinprison/prisoners/hrantdink/ (2. april 2008).
64. WIPC (2007): *Turkey: Agos journalists sentenced under Article 301*, 17. oktober. Dostopno na <http://www.englishpen.org/writersinprison/bulletins/turkeyagosjournalistssentencedunderarticle301/> (2. april 2008).
65. WIPC (2008): *Turkey: Little Changed a Year after Hrant Dink's Murder*, 18. januar. Dostopno na <http://www.englishpen.org/writersinprison/bulletins/turkeyenglishpenprotestslackoflegalreformayearafterhrantdinksmurder/> (3. april 2008).

PRIMARNI VIRI

1. *Splošna deklaracija človekovih pravic*, sprejeta in razglašena z resolucijo Generalne skupščine 217 A (III), 10. decembra 1948. Dostopna na <http://www.varuh-rs.si/index.php?id=102> (12. januar 2008).
2. *Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah*, sprejet in razglašen s strani Generalne skupščine Združenih narodov 16. decembra 1966. Dostopen na <http://www.amnesty-international.si/clanek.php?id=317&l=dokumenti> (23. januar 2008).
3. *Konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin*, usklajena s Protokolom številka 11 (EKČP), sprejeta 3. septembra 1953 v Odboru ministrov Sveta Evrope. Konvencija in protokoli so popravljeni v skladu s spremembami P11, ki je bil sestavljen in dan v podpis državam članicam Sveta Evrope 11. 5. 1994 v Strasbourgu in je pričel veljati 1. 11. 1998. Dostopna na <http://www.varuh-rs.si/index.php?id=108> (25. januar 2008).
4. *The Constitution of the Republic of Turkey*. Dostopno na http://www.anayasa.gov.tr/images/loaded/pdf_dosyalari/THE_CONSTITUTION_OF_THE_REPUBLIC_OF_TURKEY.pdf (26. januar 2008).
5. *Türk Ceza Kanunu (Turški kazenski zakonik)*, dosegljiv na <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5237.html> (23. marec 2007).

IZJEME

Vizualno gradivo:

Goldberg, Andrew (2006): *Armenian Genocide*. Two Cast Productions.